

magma

MAGMA • 2/2021

Johan Häggman

STRATEGIER FÖR MINORITETSSPRÅK

– JÄMFÖRELSE AV RELEVANS FÖR SVENSKAN I FINLAND

**Strategier för minoritetsspråk
– jämförelser av relevans för svenskan i Finland**

Utgivare: Tankesmedjan Magma
www.magma.fi

Magma 2021

Layout: Oy Nord Print Ab
Pämbild: iStock

ISBN: 978-952-7328-20-0 (online)

Magma:
ISSN: 1798-4610 (online)

Innehållet fritt tillgängligt med vissa förbehåll:
Magma önskar få största möjliga spridning av de publikationer som ges ut. Därför kan våra rapporter fritt laddas ner via www.magma.fi. Det är tillåtet att kopiera, citera och återge avsnitt ur denna publikation förutsatt att källan anges samt att innehållet inte förändras eller förvrängs.

Johan Häggman

Strategier för minoritetsspråk
– jämförelser av relevans för svenskan i Finland

Om författaren

Johan Häggman har en lång erfarenhet av minoritetsfrågor på europeisk nivå. Förutom åtta år inom Europeiska kommissionen har Häggman arbetat för European Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL), fungerat som Policy Advisor för ALDE i Europaparlamentet och verkat som journalist vid Eurolang. För närvarande arbetar han för the Federal Union of European Nationalities (FUEN) och skriver på sin doktorsavhandling om politiska partier bland språkminoriteter i Europa.

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
2. Exempel från olika språkliga minoriteter	10
Språkpolitiken – en nationell eller regional behörighet?	10
Demografiska utmaningar och språkliga strategier	16
<i>Språkliga strategier i Bryssel</i>	18
<i>Kanada uppmuntrar franskspråkig invandring</i>	20
<i>Iriska skolan lockar invandrare</i>	23
<i>Wales ambitiösa mål: en miljon som talar walesiska år 2050</i>	25
<i>Åtgärder för att stärka återflyttning och minska hjärnflykten i Sydtyrolen</i>	27
Om utbildning	31
<i>Flamländska skolor är populära i Bryssel</i>	32
<i>Språkbadsskolor och skolor på minoritetsspråket lockar majoritetsspråkstalare i Kanada, Irland och Wales</i>	33
<i>Skolor på baskiska och katalanska bidrar till ökad tvåspråkighet</i>	35
<i>Tyska skolor i Sydtyrolen och ungerska skolor i Rumänien och Slovakien mindre populära</i>	38
Kultur och sport	43
<i>Festivaler på Irland, i Wales och på Mallorca ökar medvetenheten hos majoriteten</i>	47

Offentlig förvaltning och myndigheter	50
<i>Irland – svaga rättigheter trots att iriska är första språk enligt konstitutionen</i>	51
<i>I Sydtyrolen står de offentligt anställda i proportion till språkgrupperna</i>	52
<i>Offentlig förvaltning på ungerska i Rumänien och Slovakien fungerar dåligt i praktiken</i>	54
<i>Rättsväsende och polis</i>	57
<i>Social- och hälsovård</i>	59
Medier	63
<i>De tyskspråkiga sydtyrolarnas enspråkiga mediekonsumtion</i>	63
<i>Små lokaltidningar viktiga för ungrarna i Rumänien</i>	65
<i>Slovakisk minoritetsfond garanterar kultur- och medieutbud på ungerska</i>	69
<i>Wales S4C är en förebild för public service på minoritetsspråk</i>	70
<i>Privata medier förpliktade till innehåll på katalanska</i>	72
<i>Den enda tidningen på baskiska tvingas stänga - unikt i EU</i>	73
Ekonomiskt mervärde av flerspråkighet?	76
3. Sammanfattning och eventuella lärdomar	83

1. Inledning

Svenskans rättsliga ställning i Finland kan som jämbördigt nationalspråk betraktas som relativt god.¹ Finland har undertecknat och ratificerat Europeiska stadgan för landsdels och minoritetsspråk, vars uttalade mål är att stärka språk i minoritetsställning som en del av Europas kulturella rikedom. Även om Nationalspraksstrategin 2012 understryker att våra nationalspråk finska och svenska tillämpas på ett bristfälligt sätt, vilket i synnerhet äventyrar den svenskspråkiga befolkningens grundläggande språkliga rättigheter, så har få språkminoriteter samma i grundlagen förankrade ställning som den svenskspråkiga folkgruppen i Finland.² Vår språklagstiftning uppfattas i internationella sammanhang som ett föredöme.³

Inte heller språkklimatet kan anses vara särskilt dåligt. Enligt Språkbarometern 2020 har språkklimatet inte försämrats under de senaste fyra åren. Det har inte heller förbättrats, men det kan generellt ses som bra. Sanna Marins regering som tillträdde år 2019 har en betydligt mer positiv inställning till det svenska i Finland och till tvåspråkigheten än tidigare regeringar.⁴

Men den demografiska utvecklingen skapar oro med tanke på Finlands framtid som tvåspråkigt land. År 1900 utgjorde de svenskspråkiga nästan 13 procent av befolkningen, men som en följd av att den finskspråkiga befolkningen mer än fördubblades under 1900-talet sjönk de svenskspråkigas andel till 5,6 procent år 2000. Vid utgången av år 2020 utgjorde svenskspråkiga 5,2 procent av landets befolkning, eller totalt 287 954 personer,⁵ vilket är det hittills lägsta redovisade antalet.⁶ Förfinskningen pågår inom breda segment av den finlandssvenska folkgruppen⁷ och man kan med fog hävda att den negativa demografiska utvecklingen i framtid är unik bland större minoritetsspråk i Europa.

Svenskan i Finland har tappat terräng medan andra minoriteter i Europa och Kanada har klarat sig bättre, även i fall där de inte har samma konstitutionellt förankrade stöd. Den demografiska utvecklingen har en direkt inverkan på möjligheterna att få service på svenska och på att kunna använda svenska i såväl den offentliga som i den privata sektorn.

Den mest väsentliga förändringen i språkförhållandena i landet under de senaste decennierna är ändå den kraftiga ökningen av personer med annat modersmål än finska eller svenska. År 2020 var antalet med ett annat modersmål än finska och svenska 432 847 personer.⁸ Denna siffra kommer antagligen att fortsätta stiga. Enligt Arbets- och näringsministeriets uppgifter från 2019 kunde cirka 65 000 nya arbetstillfällen inte besättas på grund av brist på kunniga sökande. För att råda bot på detta vill regeringen fördubbla arbetskraftsinvandringen på tio år. Man bör ändå komma ihåg att andelen utlänningar i förhållande till landets hela befolkning fortfarande är låg i Finland i jämförelse med andra västeuropeiska länder.⁹

Den andra demografiska utmaningen för det svenska språket i Finland är utvandringen av framförallt ungdomar till Sverige. Tankesmedjan Magma:s undersökning *Hjärnflykt eller inte? Svenskspråkig ungdomsflyttning till Sverige: trender och drivkrafter* 2016¹⁰ visar att totalt 19 700 svenskspråkiga flyttade till Sverige under perioden 2000–2017. Omkring hälften av dem har stannat där. Svenskan i Finland står alltså inför stora demografiska utmaningar. En fråga som då infinner sig är hur man med olika åtgärder kan stärka svenskans ställning. För att bredda perspektivet ligger det nära tillhands att granska lösningar hos andra språkminoriteter, som befinner sig i liknande situation.

Föreliggande undersökning ger några exempel på hur man i olika länder i Europa och regioner i Kanada löst frågan om minoritetsspråkens ställning. Språkfrågorna granskas ur ett finländskt perspektiv. Exempelen är valda med tanke på att de lösningar som framläggs kan ställas i relation till svenskan i

Finland. Undersökningen ger ett svar på frågan om vad svenskspråkiga i Finland eventuellt kan lära sig av de strategier och lösningar som språkminoriteter på annat håll kunnat dra nytta av. Vad kan vi till exempel lära oss av den tyskspråkiga minoriteten i Sydtyrolen, av de franskspråkiga i Kanada eller av walesarna? Avsikten med undersökningen är inte bara att presentera exempel från länder som framgångsrikt lyckats främja språk i minoritetsställning, utan att också lyfta fram exempel på en mindre lyckad språkpolitik, eftersom dessa ofta kan vara lika lärorika.

Målet med undersökningen är att vara tankeväckande och identifiera relevanta eller användbara praxis (useful practices) i olika två- eller flerspråkiga länder och regioner. Vi använder begreppet användbara eller nyttiga praxis i stället för det vanligen förekommande *best practices* för att understryka vikten av att exemplen bör vara relevanta för främjandet av svenskan i Finland. Undersökningen jämför olika modeller inom bl.a. språkpolitik, offentlig förvaltning, utbildning, kultur, medier och näringsliv.

De länder som ingår i studien är Belgien, Schweiz och Luxemburg med flera jämbördiga nationalspråk, Irland och Kanada med två officiella språk, länder med stora ungerska minoriteter d.v.s. Rumänien och Slovakien i Centraleuropa, samt regionerna Wales, Baskien och Katalonien.

På grund av den rådande coronapandemin har resor till de olika områdena inte varit möjliga och en omfattande nedstängning i Central- och Sydeuropa har försvårat insamlingen av material. Därför bygger rapporten i hög grad på intervjuer gjorda för dokumentärserien *Minoriteternas Europa* och erfarenheter från mitt arbete med minoritetsspråk och flerspråkighet för Europeiska kommissionen, Europaparlamentet, Europeiska byrån för mindre använda språk, EBLUL och Federal Union of European Nationalities, samt deltidsjobb för regionsregeringarna i Baskien, Katalonien och Sydtyrolen.¹¹

2. Exempel från olika språkliga minoriteter

Språkpolitiken – en nationell eller regional behörighet?

Finland är tillsammans med Schweiz, Belgien, Luxemburg och Irland de enda länderna i Europa där minoritetsspråket är ett jämbördigt officiellt språk på nationell nivå. Därför börjar vi med att granska de här ländernas språkpolitik och inkluderar också Kanada i jämförelsen. Vad kunde Finland lära sig av de olika ländernas lösningar för språken i minoritetsställning?

Dessa fem länder har av historiska orsaker valt väldigt olika modeller för språkpolitiken. Det gemensamma är att språkens positiva särbehandling kan vara kopplad till avgränsade geografiska områden, utan att språken förlorar sin nationella status.

I förbundsstaten **Schweiz** måste de federala myndigheterna betjäna medborgarna på tre av nationalspråken (tyska, franska och italienska), medan service på det minsta nationalspråket rätoromanska endast garanteras på lokalnivå i kantonen Graubünden. De 26 kantonerna har långtgående självstyre och enligt territorialprincipen får de själva bestämma över språkpolitiken. Det innebär att 23 av landets 26 kantoner är officiellt enspråkiga. Som exempel kan nämnas att franska är det enda undervisningsspråket i kantonerna Genève, Vaud och Neuchâtel, trots att över två tredjedelar av schweizarna talar tyska som modersmål. Skolorna i den sydliga kantonen Ticino är på samma sätt enspråkigt italienska.¹²

Också i officiellt tvåspråkiga **Kanada** är språkpolitiken delstaternas behörighet. Engelska och franska är officiella språk på federal nivå i Kanada, vilket innebär att alla lagar den federala regeringen stiftar finns tillgängliga på båda språken

och att federalt anställda ska betjäna befolkningen på båda språken. I övrigt hör språkpolitiken till delstaternas behörighet.

Alla officiella språkminoriteter i Kanada har i de flesta provinser och territorier rätt till skolgång på sitt eget språk, i sina egna skolor, men New Brunswick är den enda delstaten där båda språken är officiella i hela provinsen. Trots att varje delstat för sin egen språkpolitik, gör den federala regeringen sitt yttersta för att främja det franska språket i hela landet. Genom bland annat invandringspolitiken strävar man efter att stärka franskan i delstater där andelen franskspråkiga är under fem procent.¹³ De stora ekonomiska och politiska satsningarna för att franska ska förbli ett levande språk i hela landet skiljer sig markant från finska regeringars njudda inställning till att främja svenskan i enspråkigt finska delar av landet.

I **Belgien** har Bryssel en särställning som tvåspråkig stad och svårigheter med att dra en geografisk språkgräns mellan flamländare och valloner har bidragit till att man inte strikt kunnat tillämpa en territorial modell. Därför har man utvecklat något som kunde ses som en hybridmodell, med tre regioner (Flandern, Vallonien, Bryssel) och tre språkgemenskaper (den nederländsktalande, den fransktalande och den tysktalande). Med undantag av de kommuner som tillhör den tvåspråkiga huvudstadsregionen är största delen av kommunerna enspråkiga, vilket betyder att invånarna endast får service på kommunens officiella språk, nederländska eller franska. Därtill har 27 kommuner språkfaciliteter, vilket betyder att det förutom på kommunens huvudspråk också måste erbjudas tjänster på minoritetsspråket, om språket är ett av Belgiens två andra nationalspråk.

Det speciella med Belgien är de federala språkgemenskaperna, som existerar parallellt med regionerna. Till regionernas kompetensområden hör bland annat

jordbrukspolitiken, byggnadspolitiken med offentliga arbeten, infrastrukturen och energipolitiken, medan språkgemenskaperna ansvarar för utbildning, kultur och till en del för hälsovården. Regionerna och språkgemenskaperna fungerar nästan som självständiga stater i den bemärkelsen, att de kan ingå internationella avtal med andra länder¹⁴ och att EU:s handelsavtal, som skall godkännas av de 27 medlemsstaterna, i Belgiens fall också måste godkännas av både regionerna och språkgemenskaperna.

Intressant med tanke på Svenskfinland är att gemenskaperna inte är geografiskt begränsade utan språkligt. Så hör t.ex. flamländare i Bryssel till den flamländska gemenskapen, medan de franskspråkiga hör till den franska gemenskapen. Systemet gör att människor som bor i samma område, ja till och med i samma hushåll, kan rösta i olika valkretsar och höra till olika skol- och sjukvårdsdistrikt. En familj kan alltså styras av en annan utbildnings- och hälsovårdspolitik än grannfamiljen. Flamländare kan höra till den flamländska valkretsen även i det övervägande franska Bryssel, medan grannarna i samma höghus väljer sin kandidat ur den franska valkretsen. I enlighet med detta kan den belgiska staten också vara generös mot sina minoriteter, så har t.ex. de tyskspråkiga fått en valkrets med ett mandat i Europaval.

Luxemburg är motsatsen till territorialmodellen. Statsspråket är luxemburgiska, men också tyska och franska har likadan status i hela landet, som alltså är officiellt trespråkigt. De flesta luxemburgare är trespråkiga och undervisningen i skolorna sker på alla tre språken. Även om de tre språken dominerar i olika domäner (luxemburgiskan hemma, tyskan i tidningar, franskan i näringslivet), är landet som helhet trespråkigt och inte indelat i olika språkliga regioner.

Irlands språkmodell påminner däremot rätt så mycket om Finlands. Iriska är landets första språk enligt grundlagen, trots att det dagligen talas av färre än 100 000 personer. I detta avseende är iriskan unik i Europa.¹⁵ Irlands motsvarighet

till Finlands nationalspråksstrategi är *20 Year Strategy for the Irish Languages* från år 2006. Huvudmålsättningen med Irlands strategi är att på 20 år öka antalet som dagligen talar iriska från 85 000 till 230 000. Målet är också att antalet personer som kan iriska skulle öka från 1,6 miljoner till 2 miljoner under samma tidsperiod.¹⁶

Iriska talas framförallt i de västra delarna av Irland, i det så kallade Gaeltacht.¹⁷ Stephen Barbour understryker det paradoxala i att de flesta inom alla samhällsgrupper ställer sig positiva till iriskan, men den positiva attityden leder inte till en vilja att lära sig eller att använda språket. De som talar iriska flytande består enligt Barbour av två kategorier: 1) intellektuella som tillhör medelklassen och 2) de som talar iriska som modersmål i Gaeltachtområdet,¹⁸ som har en särställning förankrad i språklagen. Där är iriska administrationsspråk och det viktigaste undervisningsspråket i skolorna. Skyltarna har endast irisk text, till skillnad från resten av landet där skyltarna är tvåspråkiga (iriska och engelska).¹⁹ Gaeltachts särställning som officiellt enspråkigt iriska områden i ett i övrigt tvåspråkigt land kunde kanske jämföras med det enspråkigt svenska Åland.

Med Gaeltachtlagen år 2012 kom språkplaneringen igång. Språkplaneringsområdena föreslår en språkstrategi med olika förslag om hur språket ska främjas. Strategin sänds till regionförvaltningsverket Údarás na Gaeltachta och godkänns sedan av ministeriet för Gaeltacht. Varje område får 100 000 euro årligen för språkplanering.²⁰

Irland har också en språkkommissionär, vars uppgift det är att se till att språklagen följs. Kommissionären har ingen sanktionsrätt men kan genom att offentligt kritisera brott mot språklagen ställa myndigheter och organisationer i dålig dager. Om en organisation inte samarbetar med språkkommissionären kan den dömas till böter eller max 6 månaders fängelse, men det har aldrig hänt.²¹ Oftast agerar myndigheten eller organisationen då kommissionären hotar med att skriva en rapport.

Kort sammandrag och lärdomar

Med tanke på Irland kan man dra en parallell mellan Svenskfinland och Gaeltachtområdena, som är statligt fastslagna geografiska områden där iriska är huvudspråk.²² Kunde de svenskspråkiga områdena i Finland på motsvarande sätt göras till **administrativa områden** där svenska är huvudspråk? Också Gaeltachtområdenas språkplanering, något modifierad, kunde vara en modell för de tvåspråkiga områdena i Finland. En tandlös språkkommissionär som den irländska är knappast något som Finland borde ta efter; däremot kunde man diskutera om en ombudsman med sanktionsrätt kunde bidra till att språklagen efterlevs.

I diskussionen om finlandssvenskan ställs ofta territoriell autonomi och ett officiellt tvåspråkigt land mot varandra.²³ I Schweiz ser vi däremot att det inte finns något motsatsförhållande mellan det faktum att de olika språken har klart definierade områden och att Schweiz har fyra officiella språk. Tvärtom garanterar territorialprincipen att alla fyra språk förblir starka. Andelen som talar franska har ökat från 20,4 procent år 2000 till 22,9 procent år 2018, och andelen som talar italienska har ökat från 6,5 procent år 2000 till 8,4 procent år 2018. Samtidigt har andelen som talar majoritetsspråket tyska förblivit närmast konstant.

I Finland har Åland genom sin självstyrelse en särställning. Åland är med sina behörigheter den enda regionen med territoriell autonomi i Finland. Vad språkpolitiken beträffar är Åland enspråkigt svenskt och befolkningens svenska språk och kultur skyddas i lag. Men också på fastlandet har tanken på ett territoriellt avgränsat område med svenska som majoritetsspråk inte varit främmande. Den dök upp 1918 och aktualiserades på nytt efter andra världskriget, då SFP:s riksdagsgrupp lämnade in flera motioner i saken.

Svenskan är idag majoritetsspråk och första arbetsspråk inom bland annat samkommunerna Vasa sjukvårdsdistrikt och Kårkulla. Social- och hälsovårdsreformen i Finland går ut på att överföra det mesta av ansvaret för social- och hälsovård från kommuner och samkommuner (kommunförbund) till landskapen eller välfärdsområden. Reformen innebär att vården och räddningsväsendet år 2023 flyttas över till 21 välfärdsområden och Helsingfors stad.²⁴ Välfärdsområdena skall också överta de nuvarande landskapsförbundens och en del av den statliga regionalförvaltningens uppgifter. Enligt regeringens beslut skall Egentliga Finlands välfärdsområde koordinera samarbetet kring den svenska servicen i de tvåspråkiga välfärdsområdena. Västra Nylands välfärdsområde kommer att ha ansvar för utvecklandet av de svenska tjänsterna.²⁵

Intressant ur ett finlandssvenskt perspektiv är att vi på fastlandet **får ett välfärdsområde** med egna behörigheter och **med svenskspråkig majoritet**. Österbotten är officiellt tvåspråkigt, men svenska är majoritetsspråk och därmed arbetsspråk.²⁶ Framtiden får utvisa i vilken mån landskapet kan främja det svenska språket, men klart är att det öppnar för nya möjligheter.

Det belgiska systemet med språkgemenskaper som inte är geografiskt betingade är också intressant ur ett finlandssvenskt perspektiv. Om vi skulle utgå från att vi i Finland skulle ha **två språkgemenskaper** och att gemenskaperna i Finland också skulle ansvara för samma områden som i Belgien, så skulle utbildning, kultur och hälsovård höra till språkgemenskapernas behörigheter. Det skulle betyda att den ”svenska språkgemenskapen” själv kunde bestämma om utgifterna inom skolan och vården, men att den på motsvarande sätt genom skatteintäkter också bör se till att de kan betalas. Systemet med språkgemenskaper möjliggör att lärarna i flamländska skolor i Bryssel har högre löner än lärarna i de franskspråkiga skolorna. Ett system med språkgemenskaper, som inte är geografiskt betingade, skulle också möjliggöra att personer i samma familj hör till olika skol- och hälsovårdsdistrikt.

Det belgiska exemplet med tre valkretsar i Europaval är också intressant. Finland kunde bestå av **två valkretsar** i stället för en. En finskspråkig för dem som väljer att skriva sig som finskspråkiga och en svenskspråkig för dem som vid mantalsskrivningen kryssat för svenska på frågan om modersmål.

Demografiska utmaningar och språkliga strategier

I det här kapitlet behandlar vi demografiska frågor med exempel från framför allt Spanien, Belgien, Kanada, Irland, Sydtirolen och Wales. Först ska vi se på några områden, där andelen minoritetsspråkstalare växer; därefter går vi in på flyttningsrörelser med frågor om utvandring och integration av invandrare, som vi behandlar ur ett språkligt perspektiv.

I flera europeiska länder har andelen som talar ett minoritetsspråk, eller det mindre använda av två nationalspråk, vuxit. En sådan positiv utveckling har skett i Katalonien, Baskien, Wales och Sydtirolen. Ökningen i Spanien får till en del sin förklaring av att minoritetsspråken var förbjudna i officiella sammanhang ända fram till Francos död 1975. Men till exempel skolor med baskiska som undervisningsspråk tolererades redan under Francos diktatur åren 1957–1975.

Efter Francos död har antalet som talar katalanska nästan fördubblats. **Katalonien** har inte samma registrering enligt modersmål som Finland, men andelen som uppger att de talar bättre katalanska än spanska har stadigt ökat sedan 1975.²⁷ Det beror framför allt på att skolorna helt och hållet är på katalanska men också på att många föräldrar, som har spanska som modersmål, väljer att tala katalanska med sina barn.²⁸ Baskiskan upplever en liknande renässans. I motsats till i Katalonien får föräldrarna i **Baskien** välja om barnet ska gå i spanskspråkig, tvåspråkig eller enspråkigt baskisk skola. De flesta, också en majoritet av spanskspråkiga föräldrar, väljer att sätta barnen i skolor med undervisning på baskiska.²⁹

I **Spanien** är språkpolitik regionernas behörighet. Spaniens grundlag från 1978 ger regionerna långtgående befogenheter när det gäller att främja de regionala språken. Regionala lagar (*leyes de normalización lingüística*) möjliggör en positiv särbehandling av minoritetsspråket. Utan **'normaliseringen'**, dvs en proaktiv språkplanering, är faran stor att användningen av minoritetsspråket skulle begränsas till skolan och den offentliga förvaltningen, resonerar man. Med språkplaneringen hoppas man erövra nya domäner och främja språket inom domäner som teknologi, kultur, sport och musik och därmed göra användningen av språket 'normalt' i alla sammanhang. 'Normaliseringen' har haft störst inverkan i regioner med en stark identitet och en nationalistisk rörelse såsom Katalonien och Baskien, medan språkplaneringen kommit i gång senare i regioner som Asturias, Aragón, Navarra, Valencia och Balearena. Mest framgångsrik har den varit i Katalonien, men på senare tid har den spanskspråkiga majoriteten ställt sig kritisk till den positiva särbehandlingen av katalanskan, som man anser diskriminera spanskspråkiga.³⁰ Matías Múgica, tidigare förläggare vid Navarras högerregering, håller med om att positiv diskriminering behövs för att främja ett minoritetsspråk, men att normaliseringen av baskiskan gått för långt, då den enligt honom strävar efter att erövra domäner och geografiska områden där baskiska aldrig tidigare talats.³¹

Man kan hävda att det är relativt lätt för ett minoritetsspråk, som påminner om majoritetsspråket, att växa på majoritetsspråkets bekostnad. Den som talar spanska kan lätt lära sig galiciska eller katalanska och så att säga "byta" modersmål, eftersom språken står varandra så nära. Men en liknande utveckling har också skett i **Sydtyrolen**, trots att det inte gäller närbesläktade språk. Där har andelen tyskspråkiga och ladinare ökat, medan de som talar landets majoritetsspråk italienska har minskat från 34,3 procent år 1961 till 23,5 procent år 2011.³²

Dessa områden har omfattande autonomi. Men en positiv utveckling för minoritetsspråken sker även i områden som saknar, eller har begränsad, autonomi. Den **ungerska minoriteten i Slovakien har ökat** med 60 procent,

från 354 500 till 567 300 personer under åren 1950–1991. Efter 1991 har antalet ungrare minskat något, dels som en följd av utflyttning (framför allt av unga, Slovakien lider som många forna öststater av kompetensflykt), dels på grund av att regeringen infört fler etniska kategorier, såsom romer. Många ungerskspråkiga romer registrerar sig nu som romer och inte som ungrare.

Språkliga strategier i Bryssel

Bryssel är ett intressant exempel eftersom staden till befolkningen är ungefär lika stor som Helsingfors. Också språkförhållandena liknar varandra. I Bryssel har en förfranskning skett sedan mitten av 1800-talet. Helsingfors har på motsvarande sätt förfinskats. Men medan man lyckats stärka det nederländska språket i Bryssel de senaste årtiondena, och andelen som talar nederländska har ökat, har man i Helsingfors inte lyckats främja svenskan på motsvarande sätt. Vad har man då gjort för att bibehålla Bryssel tvåspråkigt?

I Helsingfors minskade andelen svenskspråkiga mellan 1950 och 2005 från 19 till drygt sex procent, och helsingforssvenskarnas antal halverades från 71 000 till 35 000. Men medan det ännu på 1950-talet tämligen tvåspråkiga Helsingfors helt förlorat sin synliga svenskhet i början av 2000-talet och i allt högre grad omvandlats till en ”finsk-engelsk språkmiljö”³³ lyckades man i Bryssel vända det nederländska språkets nedåtgående trend i mitten av 1970-talet.

Vilka var orsakerna till att nederländskan på nytt blev starkare i Bryssel? Vid en kommunsammanslagning 1976 valde flera övervägande franskspråkiga kommuner att gå samman med kommuner med flamländsk majoritet. Det gjorde att antalet kommuner med franskspråkig majoritet i Bryssels utkanter minskade. Valloniens ekonomiska kräftgång bidrog också till att försvaga franskans status. Efter andra världskriget upplevde Flandern en snabb ekonomisk tillväxt och år 1965 gick Flandern om Vallonien i BNP per capita.³⁴

Sven Gatz, minister för ekonomi, budget, offentliga tjänster, främjandet av flerspråkighet, turism, statistik, urbanism och kulturarv i regionen Bryssels regering, säger att **nederländskans renässans i Bryssel främst har ekonomiska orsaker**. Nederländska är viktigt på arbetsmarknaden och företagen efterlyser kunskaper i nederländska. Fler invandrare vill lära sig nederländska, för de inser att de har nytta av att kunna språket. Enligt Gatz är kunskaper i nederländska också ett av de viktigaste verktygen för social mobilitet. Man har helt enkelt fler möjligheter om man kan nederländska och det har bidragit till att nederländskans status i Bryssel förbättrats avsevärt.

En annan viktig målgrupp är ungdomar, som regionregeringen försökt nå via olika projekt. Den yngre generationen Brysselbor är flerspråkig och ser flerspråkighet som en viktig del av sin identitet som Brysselbor. Unga byter ledigt språk och har en urban identitet, en kosmopolitisk identitet, enligt Gatz.

Till skillnad från Helsingfors, där de som talar andra språk än finska eller svenska år 2021 endast utgjorde 15,3 procent av stadens befolkning,³⁵ utgör utlänningar en betydande del av Bryssels befolkning. Sedan 1958 har Bryssel varit EU:s huvudstad och sedan 1967 har också NATO sitt högkvarter i staden. Förutom de anställda vid EU:s institutioner finns det många gånger fler lobbyare och journalister som jobbar i Bryssel. Eftersom franska är ett av EU:s tre arbetspråk registrerar sig de flesta av dem som franskspråkiga. Utöver EU-byråkraterna har invandringen också varit avsevärd från länder där franska är ett officiellt språk, såsom Marocko och de forna belgiska kolonierna Kongo, Burundi och Rwanda. Från 1961 till 2006 ökade andelen utlänningar i Bryssel från sju procent till 56 procent av befolkningen. År 2015 utgjorde utlandsfödda 62 procent av befolkningen i Bryssel, vilket var den näst största andelen bland större städer i världen efter Dubai.³⁶ Hela 71 procent av Bryssels befolkning har utländsk bakgrund och 74 procent av befolkningen har utländska föräldrar.³⁷

Eftersom invandrarna utgör en majoritet av Bryssels befolkning är deras inställning till nederländskan direkt avgörande för språkets framtid i staden. Därför har både den flamländska regeringen och Brysselregeringen utvecklat **strategier för att lära invandrare nederländska**. Tillsammans med Huis van het Nederlands³⁸ försöker man övertyga invandrare om fördelarna med att kunna nederländska. En stor del av invandrarna sätter sina barn i flamländska skolor och därmed integreras de på nederländska. Man erbjuder också kurser i nederländska för vuxna invandrare. Det finns flera program för integration på nederländska och projekt som erbjuder invandrare möjligheter att tala nederländska.

Minister Sven Gatz ser positivt på framtiden för det nederländska språket i Bryssel. **Franska är och förblir Bryssels lingua franca, men det finns ett ökat intresse bland franskspråkiga att lära sig nederländska, framför allt bland ungdomar och bland Brysselbor med invandrarbakgrund**. Exempel på åtgärder är kurser riktade till arbetssökande, kända idrottare som förebilder för unga och riktade åtgärder till invandrare. Genom att övertyga invandrare om nederländskans mervärde, t.ex. på arbetsmarknaden, har man fått fler att integrera sig på nederländska och använda språket i kommunikationen med myndigheterna. Det har gjort att både antalet och andelen som talar nederländska i Bryssel ökar, efter en långvarig nedåtgående trend.³⁹

Kanada uppmuntrar franskspråkig invandring

Precis som Finland har Kanada låg nativitet och en åldrande befolkning.⁴⁰ Därför bedriver landet en generös invandringspolitik och välkomnar årligen 250 000 invandrare. En femtedel av Kanadas 36 miljoner invånare är födda utomlands.⁴¹

De franskspråkiga kanadensarna utanför Québec var år 2016⁴² över en miljon till antalet och utgör 3,8 procent av Kanadas befolkning utanför Québec.

Québecs befolkning år 2016 var 8,2 miljoner av vilka 6,1 miljoner, eller 78 procent, hade franska som modersmål. Siffran är baserad på **det nya sättet att räkna franskspråkiga, som inkluderar alla som har ett annat modersmål än engelska som kan franska**⁴³ **och alla familjemedlemmar i blandäktenskap.** Det är ett räknesätt som också kunde gynna den svenskspråkiga befolkningen i Finland. De franskspråkiga har betydligt lägre födelsetal och en äldre befolkning än Kanada i snitt. Dessutom drabbas de av intergenerationellt språkbyte till engelska. Invandring är därför viktigt för de här franska samhällenas vitalitet.⁴⁴ Om ingenting görs kommer nämligen andelen franskspråkiga utanför Québec att minska till tre procent år 2036.⁴⁵

Unikt för Kanada är att **invandringspolitiken går ut på att** också – och framför allt – **stärka franskan i delstater där franskan är svag eller närmast obefintlig.** Med strategier och fördelaktiga poängsystem (med tilläggspoäng för kunskaper i franska)⁴⁶ försöker man uppmuntra franskspråkig invandring till de franska språkgemenskaperna utanför Québec.⁴⁷ Mellan åren 2003 och 2019 tog Kanada utanför Québec emot 60 000 franskspråkiga invandrare. Trots att andelen franskspråkiga invandrare utanför Québec ökat, var de år 2019 ändå bara 2,8 procent (eller 8 500 personer) av alla invandrare.⁴⁸

I mars 2019 lanserade Kanadas minister för immigration, flyktingar och medborgarskap en **franskspråkig invandringsstrategi** med det ambitiösa målet att 4,4 procent av alla invandrare utanför Québec skulle vara franskspråkiga år 2023.⁴⁹ Förutom den federala regeringen har också delstatsregeringarna i Ontario, New Brunswick och Manitoba strategier för hur delstaterna kan attrahera, välja och behålla franskspråkiga invandrare.⁵⁰ Det kan handla om integrationsplaner och befolkningsstrategier, att värva franskspråkiga invandrare i deras ursprungsländer, men också konkreta metoder som att skaffa bostäder till franskspråkiga invandrare och anmäla barnen till franska skolor.

De lokala franska samhällena är i en nyckelposition för att ta emot och integrera nya invandrare.⁵¹ **Nätverket av franska skolor är avgörande för integrationen av invandrare från franskspråkiga länder.** Fler invandrare leder till ett uppsving för de franskspråkiga skolorna, vilket i sin tur ökar behovet av lärare. Dessa lärare värvar man utomlands. En undersökning av Ronald Bisson från 2009 visar att utan första och andra generationens franskspråkiga invandrare skulle det finnas 17 färre franska skolor bara i huvudstaden Ottawa.⁵²

Varför är då Kanadas centralregering så mån om att attrahera franskspråkiga invandrare? Därför att det är **viktigt att bevisa att franska talas i hela landet, inte bara i Québec**, för att kunna övertyga den engelskspråkiga majoriteten om att franska bör förbli ett jämbördigt nationalspråk. Kanadas kommissionär för de officiella språken, Graham Fraser, påpekar att optimism är en förutsättning för integration av invandrare på ett minoritetsspråk. Man kräver mycket av invandrarna. Det är inte självklart att de vinner på att integreras på ett språk som endast talas av 1–4 procent av befolkningen i delstaten.⁵³

Fraser betonar att man i de små franska samhällena i västra Kanada är medveten om sina tillkortakommanden och det faktum att man inte klarar sig på enbart franska. Få invandrare kan förvänta sig ett jobb på en franskspråkig arbetsplats. Därför ordnar man kurser i engelska för invandrarna.⁵⁴ Ibrahima Diallo, ordförande för *National Community Table on Francophone immigration*, hävdar att 95 procent av alla jobb i de franskspråkiga samhällena utanför Québec är i engelska miljöer. Därför är den stora utmaningen att övertyga engelskspråkiga arbetsgivare om nyttan av att anställa franskspråkiga och därmed få flerspråkig personal. Genom olika incitament, som enklare byråkrati och riktad service från arbetsförmedlingen, försöker man få företag att anställa franskspråkiga invandrare.

På frågan om den engelska befolkningen kunde tänkas motsätta sig de franskspråkiga invandrarnas positiva särbehandling, svarar Fraser nej. Det rör sig sist

och slutligen om ett så litet antal. I den mån det finns något motstånd så gäller det finansieringen.⁵⁵

Vilka fördelar finns det då med att integreras på franska i Kanada? Graham Fraser lyfter fram småskaligheten. **Små samhällen gör ofta att det är lättare att få hjälp i ett nytt land.** I större mer anonyma storstäder är risken för att hamna i getton större. De som kan franska, vare sig de är från Elfenbenskusten eller Mali, uppfattas som franskkkanadensare, medan invandrare som talar engelska uppfattas som utlänningar.⁵⁶

Ett annat argument är att de genom att integreras på franska blir tvåspråkiga, Lemoine betonar att de lär sig engelska i vilket fall som helst för att man i delstaterna i centrala och västra Kanada inte klarar sig på franska. De franskspråkiga är så få att man lär sig engelska i arbetslivet. Samma argument kunde man också använda i Finland. Det finns många fördelar med att kunna båda nationalspråken.

Kanadas politik att medvetet främja det mindre av landets två nationalspråk genom att värva franskspråkiga invandrare är unik. Intressant i sammanhanget är att man gör det uttryckligen för att slå vakt om att franska ska talas i hela landet.

Iriska skolan lockar invandrare

Irland har traditionellt varit ett emigrationsland. Irländare har flyttat efter arbete till Amerika, Storbritannien och andra europeiska länder. En stor förändring skedde åren 1996–2005, då invandringen till Irland för första gången var större än utvandringen. Man började inse att invandringen skulle ha stora följder för det iriska språket.

I Dublin grundades år 2005 organisationen iMeasc, med målsättningen att informera om och uppmuntra invandrare att använda iriska. Det iriska språket skulle underlätta integrationen av invandrare och deras barn. Man ville också uppmuntra iriska språkorganisationer att inkludera invandrare i sitt arbete och på motsvarande sätt uppmuntra invandrarorganisationer att inkludera iriskan i sin verksamhet. iMeasc försökte också övertyga dem, som ansåg invandringen utgöra ett hot mot det iriska språket, genom att bevisa att invandrarna kunde vara en resurs. En viktig målsättning var också **att få invandrare att argumentera för iriska i debatter om iriskans status**. Detta var det första initiativet som uppmärksammade invandringen och de utmaningar den innebar för det iriska språket. iMeasc bidrog också till att fler invandrare lärde sig iriska och framför allt till att attityden till iriskan förbättrades.

Conradh na Gaeilge är idag den statliga myndighet som ansvarar för integrationen av invandrare på iriska. Projektchef Paula Melvin säger att **skolan har störst betydelse när det gäller att integrera invandrare på iriska**. Alla barn med invandrarbakgrund lär sig iriska genom skolan, eftersom iriska är ett obligatoriskt ämne också i de engelska skolorna. Dock får ett ökande antal elever med utländsk bakgrund dispens från undervisningen i iriska.

Skolor med iriska som undervisningsspråk är särskilt populära bland afrikanska och östeuropeiska invandrare. Melvin säger att **många invandrare är mera intresserade av att lära sig iriska än irländarna själva**. Hon hänvisar till en studie som visar att de utlänningar som lärt sig iriska i större utsträckning uppfattas som irländare än utlänningar som bara talar engelska.⁵⁷

Melvins kollega Seán Ó Murchadha, med ansvar för integreringsprogrammet, säger att man lyfter fram mervärdet med att kunna iriska, bland annat med att det är lättare att få ett jobb om man kan iriska. Ó Murchadha säger att irländarna tidigare har associerat iriskan med underutveckling. Utlänningar

delar inte den uppfattningen. För språkets status är det viktigt att också afrikaner och asiater talar iriska.⁵⁸

Wales ambitiösa mål: en miljon som talar walesiska år 2050

Wales har en befolkning på cirka tre miljoner invånare. Uppskattningsvis 2,2 miljoner av invånarna i Wales talar engelska och 872 200 talar walesiska enligt folkräkningen 2020. Av befolkningen över tre år uppgav 28,8 procent att de kunde tala walesiska.⁵⁹ Det är en ökning från folkräkningen 2011 då 19 procent uppgav att de kunde tala walesiska. Det är skäl att påpeka att det inte handlar om modersmål, utan om personer som kan tala walesiska. **Införandet av walesiska som obligatoriskt språk i alla skolor har varit avgörande för den positiva utvecklingen.** Den walesiska språklagen 2011 ger också walesiskan ett juridiskt regelverk som är betydligt bättre än det som iriskan åtnjuter i den irländska språklagen från år 2003, enligt Rob Dunbar, jurist och professor i keltiska studier vid Edinburghs universitet.⁶⁰ Stephen Barbour, forskare i sociolingvistik vid University of East Anglia, hävdar att walesiskans starka ställning jämfört med de andra keltiska språken beror på språkets centrala roll för den walesiska nationalismen, som satte språket i fokus, i motsats till den irländska eller skotska nationalismen.⁶¹

Meirion Prys Jones, tidigare VD för Welsh Language Board och grundare av det alleuropeiska nätverket för språklig mångfald, NPLD, säger att det walesiska språket mår bra idag. Bland de keltiska språken är walesiskan det största och det som ökar snabbast räknat i antalet som talar språket. Det faktum att så många ungdomar lär sig walesiska bidrar till språkets vitalitet.

Andelen som talar walesiska i språkets rurala kärnområde i nordvästra Wales minskar på grund av inflyttning från England, medan både antalet och andelen som talar walesiska i städerna i det urbana södra Wales ökar. De flesta av dem

som talar walesiska flytande i åldersgruppen 3–30 har lärt sig språket i skolan och talar nödvändigtvis inte walesiska hemma.

Enligt Jones är **invandring och utvandring de största utmaningarna för det walesiska språket**. Många walesiskspråkiga ungdomar flyttar bort från Wales, till England eller till de stora städerna Cardiff och Newport i södra Wales, där de inte använder språket. Områden där walesiskan traditionellt har varit stark förlorar sin yngre arbetsföra befolkning. I stället förekommer en stor inflyttning från England till de walesiskspråkiga områdena i norra och västra Wales. Inflyttarna talar förstås inte språket, och beklämmande är att de inte heller vill lära sig det, enligt Jones. Det leder till en försvagning av walesiskan i dessa områden, som är viktiga för walesiskans vitalitet och fortbestånd.

Gwennan Higham, som är lektor i walesiska vid universitet i Swansea, har forskat i hur invandrare lär sig walesiska.⁶² Precis som på Irland, kom initiativet till att lära sig walesiska från invandrarna själva. De märkte att Wales var ett tvåspråkigt land och ville lära sig vad som stod på skyltar och vad som sades i radio. Om man inte kan walesiska kan man inte helt ta del av livet i Wales. De som talar walesiska klarar sig bättre på arbetsmarknaden, men för Higham är det mera än så. Det är framförallt en fråga om kulturell integration. Intressant är att **invandrare som själva har minoritetsbakgrund, som kurderna i Mellanöstern, tenderar att vara särskilt positiva till att lära sig walesiska**. Denna skillnad i inställningen till minoritetsspråket finns också på Balearerna, där invandrare från flerspråkiga länder har en positivare inställning till katalanskan.⁶³ Det är kanske något man kunde ta i beaktande när man informerar invandrare om Finlands tvåspråkighet och nyttan av att kunna svenska. Enligt Higham har de flesta invandrare en positiv inställning till det walesiska språket, problemet är att myndigheterna inte ännu insett detta.

Regeringen i Wales har satt upp målet att en miljon ska tala walesiska år 2050. Kampanjen heter *Cymraeg 2050 – A million Welsh speakers*. Målet ska nås genom att fler föräldrar sätter sina barn i skolor där all undervisning är på walesiska.⁶⁴ Baronessan Eluned Morgan, som är minister för internationella relationer och det walesiska språket i Wales regering, förklarar strategin: **”För att nå målet öppnar vi fler skolor med all undervisning på walesiska och hoppas att 40 procent av alla barn börjar i walesiska skolor.”** Morgan vill också förbättra språkets image och låta fler komma i kontakt med det genom sport, till exempel genom nationalsporten rugby. Det är igen skäl att komma ihåg att detta handlar om *kunskaper* i walesiska, inte om walesiska som första språk. Meirion Prys Jones säger att målet med att en miljon ska tala walesiska 2050 är bra för att det sätter press på systemet. Först behövs ett effektivt utbildningssystem och sedan ett socialt liv där de kan öva språket. Alla dominobitar måste falla i rätt ordning för att vi ska nå målet, säger han.

Åtgärder för att stärka återflyttning och minska hjärnflykten i Sydtyrolen

Såsom tidigare konstaterats flyttar många unga finlandssvenskar till Sverige för studier och jobb, och ca hälften stannar där. Andra minoriteter i Europa tampas med samma problem. Den tyskspråkiga minoriteten i Sydtyrolen i Italien förlorar unga förmågor till grannländerna Österrike och Tyskland, där de kan tala sitt modersmål tyska överallt. Sydtyrolens handelskammare ser **hjärnflykten som det största hotet mot tyskans fortbestånd i den italienska regionen**. Handelskammaren publicerade en studie i mars 2019, *Südtirol von Brain Drain betroffen - Studie zur Abwanderung qualifizierter Arbeitskräfte*,⁶⁵ som visar hur unga tyskspråkiga sydtirolare, med bristande kunskaper i italienska, väljer att studera i Innsbruck och München, där de sedan får jobb och bildar familj. Utvandrarerna lockas av bättre karriärmöjligheter, jobb som motsvarar

utbildningen och högre löner. Antalet har ökat från 1100 personer år 2012 till 1500 personer 2017.⁶⁶

Invandringen till Sydtyrolen började ta fart i början av 90-talet. Åren 2012–2017 kom i snitt 4700 invandrare per år till Sydtyrolen. Det är betydligt fler än de i medeltal 3500 per år som utvandrade. Men en närmare granskning visar att invandrarna har en betydligt lägre utbildningsnivå och sämre språkkunskaper än de som utvandrade.

Vad har då Sydtyrolarna gjort för att få bukt med hjärnflykten? För att locka tillbaka studerande har man **målmedvetet arbetat för ett ömsesidigt erkännande av examina i Österrike och Italien**. Men den kanske största framgången gällande högskolestudier är ett **avtal med Österrike** som möjliggör studier i italiensk juridik på tyska i Innsbruck. Det har gjort att de flesta sydtyrolare som studerat juridik i Österrike återvänder till Italien. Man **försöker aktivt informera om jobberbjudanden i Sydtyrolen och uppmuntrar företag i Sydtyrolen att värva studerande i slutfasen av studierna** och erbjuda dem arbetspraktik som motsvarar utbildningen. Företag uppmanas i större utsträckning beakta högskolestuderandenas behov och krav på givande arbetsvillkor som motsvarar utbildningen.

Incitament för återvändande akademiker är bland annat upp till **11 års skattefrihet och räntefria bostadslån** inom ramen för det italienska statliga återflyttningsprogrammet *Rientro cervelli*. I mån av möjlighet bistår man med att skaffa bostäder till ett rimligt pris.⁶⁷ Man **försöker också attrahera arbetskraft genom att marknadsföra Sydtyrolens fördelar**: ett behagligt klimat, vacker natur, god mat och Europas ”bästa sjuk- och hälsovård”. För främjandet av arbetskraftsinvandring står Sydtyrolens turistbyråer. Deras marknadsföring har burit frukt, eftersom 2000 tyskar och österrikare valt att flytta till Sydtyrolen de senaste åren och därmed bidragit till att andelen tyskspråkiga ökat.

Kort sammandrag och lärdomar

I Helsingfors kunde man dra nytta av modellerna från Bryssel och på motsvarande sätt övertyga invandrare om fördelarna med att kunna svenska (t.ex. lättare att få jobb). Norden som en gemensam arbetsmarknad är ett argument för att invandrare skulle registrera sig som svenskspråkiga och för att erbjuda invandrare kurser i svenska. I Helsingfors är ändå andelen med utländsk bakgrund i internationell jämförelse rätt liten och därför vore det ännu viktigare att fokusera på inflyttade finskspråkiga från andra delar av landet. Att övertyga dem om fördelarna med att kunna tala svenska flytande, marknadsföra svenska förskolor, skolor och kurser för vuxna.

Språkval inom äktenskapet är avgörande. I Helsingfors väljer allt fler i bland-äktenskap att sätta sina barn i svensk skola. Men man kunde, likt Bryssel marknadsföra de flamländska skolorna, ytterligare lyfta fram fördelar med att välja en svensk skola för tvåspråkiga familjer.

I Finland minskar den arbetsföra befolkningen. Därför behövs arbetsrelaterad invandring för att höja sysselsättningsgraden. Också Finland kunde slå två flugor i en smäll och med olika incitament värva invandrare som talar svenska, dels för att höja sysselsättningsgraden men också, likt Kanada, för att bevara landet tvåspråkigt.

I motsats till Kanada, ser man sig i Finland ofta tvungen att bevisa att det finns fördelar med att värva svenskspråkiga invandrare eller att integrera invandrare på svenska, med argument som att kunskaper i svenska öppnar möjligheter på den nordiska arbetsmarknaden eller att svenska är lättare att lära sig. I Kanada hänvisar man inte till sådana fördelar för den enskilda individen, utan argumentet är att hela landet bör bevaras tvåspråkigt. I Kanada medger man till och med att det är nästan omöjligt att klara sig på franska i präriestaterna eller i västra Kanada, men målet helgar medlen. Det viktiga är att franska talas

i hela Kanada, därför strävar man efter att öka den franskspråkiga invandringen till områden där franskan är svag eller rentav obefintlig.

Likt Kanada, kunde man också i Finland övertyga arbetsgivarna om fördelarna med svensk- och tvåspråkig personal, till exempel att den kan betjäna kunder både på svenska och finska, samt möjligheter för företaget att erövra nya marknader i resten av Norden. Som företag i Kanada får hjälp av den federala regeringen att rekrytera arbetskraft från franskspråkiga länder, kunde man också i Finland sporra företag att rekrytera i de andra nordiska länderna, som en åtgärd i målsättningen att stärka Finlands tvåspråkighet.

Erfarenheterna från Irland och Wales visar att invandrare gärna lär sig det mindre språket. De anser sig ha nytta av att kunna det och tror att kunskaper i de relativt små keltiska språken kommer att hjälpa dem på arbetsmarknaden, trots engelskans hegemoni i den privata sektorn. På Irland och Wales väntade man för länge och det fanns inget utbud på språkkurser som motsvarade de inflyttades efterfrågan. Finland kunde med framförhållning och genom att erbjuda och marknadsföra flera språkkurser i svenska för nyinflyttade undvika att begå samma misstag. En Magma-undersökning från 2020 visar att det finns ett intresse för det svenska språket bland utlandsfödda i Finland.⁶⁸

Exemplet från Sydtyrolen i Italien visar hur man kan stävja utflyttningen av ungdomar till ett rikare grannland, där minoritetsspråket är majoritetsspråk. Kunde vi ta lärdom av dem? Möjligtvis kunde våra finlandssvenska stiftelser bidra med att finansiera en marknadsföring som informerar finlandssvenskar i utlandet om fördelar med att flytta hem och erbjuda kurser i finska. Detta görs delvis redan av Finlandsinstitutet i Stockholm. Landskapsreformen kunde ge Österbotten åtminstone en del av de befogenheter som behövs för att också locka med ekonomiska incitament. Idealet vore skattelättnader eller stöd till återflyttare, men steget dit är fortfarande långt. Kommunerna kunde bidra med

förmånliga bostäder och gratis tomtmark till återflyttare. Detta görs i viss mån redan nu i flera kommuner, även om det bör nämnas att incitamentet med tomtmark inte är bundet till den inflyttades modersmål.

Om utbildning

I de flesta länder i Europa har minoritetsspråk en särskild ställning inom utbildningen. För att minoritetsspråkens ställning ska kunna främjas i skolor, krävs både politiskt engagemang och ekonomiska resurser.⁶⁹ I den här rapporten är vi intresserade av hur utbildningen kan förbättra kunskaperna i ett minoritetsspråk och framför allt hur utbildningen kan bidra till att antalet och andelen som talar minoritetsspråket ökar. Grin och Moring nämner tre förutsättningar som bör finnas för att ett minoritetsspråk ska överleva: 1) kapacitet att tala språket, 2) möjligheter att använda språket och 3) en vilja att använda språket. Utbildningen är en viktig faktor när det gäller kapaciteten som är grundförutsättningen för språkanvändningen.⁷⁰

I detta kapitel tar vi del av **exempel på skolans roll när det gäller att främja det mindre av två officiella språk**, som nederländska i Bryssel och franska i Kanada. I Kanada utanför Québec är språkbadskolor, där engelska barn badar i franska, mycket populära. På motsvarande sätt väljer allt fler föräldrar som talar majoritetsspråket i Wales, Baskien och på Irland att sätta barnen i skolor med all undervisning på minoritetsspråket. I Katalonien är katalanska undervisningsspråk i alla skolor, både statliga/kommunala och privata. För att få en bredd i jämförelsen ska vi också bekanta oss med fallen ungerska i Rumänien och Slovakien och tyska i Sydtyrolen.

Flamländska skolor är populära i Bryssel

Den kanske främsta orsaken till att antalet och andelen flamländare i Bryssel ökat de senaste trettio åren är de populära flamländska skolorna. På 1980-talet började den flamländska myndigheten i Bryssel, Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC), en kampanj för att öka antalet barn i de flamländska skolorna. Kampanjen var så lyckad att inte bara tvåspråkiga familjer utan helt enspråkigt franska familjer började sända sina barn till flamländska skolor. Trenden tilltog i omfattning då tvåspråkighet började ses som något normalt. **De flamländska skolorna har blivit så populära att de inte kan ta emot fler elever.** Därför arbetar regeringen för den flamländska språkgemenskapen med att bygga fler skolor, bland annat i gamla fabrikslokaler.⁷¹ Numera är det en minoritet av barnen i de flamländska skolorna som har nederländska som modersmål. Man har till och med sett sig tvungen att begränsa antalet elever som inte har nederländska som modersmål för att kunna bibehålla en tillräckligt hög nivå på undervisningen.

Leo Camerlynck, aktiv i organisationen Huis van het Nederlands,⁷² säger att det framför allt är **fyra orsaker** till att franskspråkiga föräldrar sätter sina barn i flamländska skolor:

1. De flamländska skolorna fäster större vikt vid flerspråkighet och uppskattar att barnen har ett annat hemspråk. Föräldrarna vet att barnen blir flerspråkiga om de sätter dem i flamländska skolor.⁷³
2. Lärarna i de flamländska skolorna har högre löner,⁷⁴ vilket bidrar till att de är mer motiverade, och skolorna har överlag mer resurser. Eftersom utbildningen hör till språkgemenskapernas ansvarsområden, kan den flamländska gemenskapen betala högre löner åt sina lärare än vad lärarna i den franskspråkiga gemenskapens skolor tjänar.⁷⁵
3. Tvåspråkighet värderas idag i betydligt större utsträckning än tidigare. Föräldrar är måna om att barnen ska bli tvåspråkiga och tycker att

det är bättre att barnen går i skola på minoritetsspråket nederländska, eftersom de lär sig majoritetsspråket franska i vilket fall som helst. Kunskaper i nederländska är dessutom ett krav om man vill ha ett jobb i Bryssel.

4. Undervisningen anses vara bättre. Leo Camerlynck hävdar att de flamländska skolorna är på plats 7 i Pisa-rankingen, medan de franskspråkiga skolorna är på plats 23. Undervisningen uppfattas också som mer kreativ i de flamländska skolorna än i de franska.

De flamländska skolorna är också populärare bland invandrare än franskspråkiga skolor. Tidigare var det tvärtom. Invandrarna föredrog att sätta sina barn i franskspråkiga skolor med motiveringen att franska är majoritetsspråk i Bryssel. Trenden har vänt och nu sätter de flesta invandrarna barnen i flamländska skolor. **Idag har 70–75 procent av eleverna i de flamländska skolorna invandrarbakgrund.**

De flamländska skolorna är inte bara populära bland franskspråkiga och invandrare utan också bland holländare som bor nära gränsen till Belgien. Samma fenomen finns också i området där Flandern gränsar till Frankrike. 1500 franska barn går i skola i västra Flandern.⁷⁶

Språkbadsskolor och skolor på minoritetsspråket lockar majoritetsspråkstalare i Kanada, Irland och Wales

I Kanada upplever de franska språkbadsskolorna en renässans. Språkbadsskolorna för barn från engelskspråkiga hem har betydligt fler elever än de franska skolorna i alla provinser bortsett från det enspråkigt franska Québec och det tvåspråkiga New Brunswick. Till exempel i delstaten Manitoba har de franska skolorna drygt 5 000 elever, medan de franska språkbadsskolorna för barn med engelska som hemspråk har mellan 8 000 och 10 000 elever.

De franska språkbadsskolorna är så populära bland engelskspråkiga familjer att de måste tacka nej till flera elever. Och det finns inte tillräckligt med lärare för att skapa nya franska språkbadsskolor. Lärarbristen är också en orsak till att man vill främja den franskspråkiga invandringen. En stor del av lärarna i de franska språkbadsskolorna är följaktligen afrikaner.⁷⁷

Även på Irland är minoritetsspråksskolorna populära. I grundskolan har alla barn rätt till undervisning på iriska och iriska är ett obligatoriskt ämne i alla skolor. **Det finns en stor efterfrågan på iriska ”språkbadsskolor” bland engelskspråkiga föräldrar.** Ändå är andelen elever som går i språkbadsskolor bara 7 procent jämfört med 25 procent i Wales.⁷⁸ De iriska skolorna är populära men de är för få till antalet, vilket till stor del beror på brist på lärare.

Intressant är att resultaten i de nationella proven i engelska är bättre i skolor med iriska som undervisningsspråk än i skolor där alla ämnen undervisas på engelska. De iriska skolorna klarar sig också bra i nationella och internationella jämförelser såsom Pisa. Det här är förmodligen en orsak till att de iriska skolorna är väldigt populära bland engelskspråkiga föräldrar.

Det är också en skillnad på iriska skolor i och utanför Gaeltachtområdet. I Gaeltacht undervisas alla ämnen utom språket engelska på iriska. I iriska skolor i resten av landet undervisas en stor del av ämnena på engelska. Utanför Gaeltachtområdet kommer trots allt de flesta eleverna från enspråkigt engelska familjer.

Utbildning på walesiska var den i särklass viktigaste stridsfrågan för de walesiska nationalisterna på 1970-taket.⁷⁹ **I Wales är walesiska ett obligatoriskt ämne i alla grundskolor sedan år 2000.** Därtill är fullständigt walesiska skolor populära också bland engelskspråkiga familjer. Enligt Meirion Prys Jones är detta den klart viktigaste orsaken till att antalet och andelen som talar walesiska ökar.

Två tredjedelar av alla elever i skolor med all undervisning på walesiska kommer från hem där det inte talas walesiska. Föräldrarna inser att barnen har större möjligheter om de går i walesiska skolor och blir tvåspråkiga.

Colin Williams, professor vid universiteten i Cardiff och Cambridge, säger att den stora positiva förändringen när det gäller utbildning på walesiska är att yrkesutbildningen och högskoleutbildningen förbättrats avsevärt de senaste 12 åren. Investeringen i yrkesskolor och högskolor på walesiska är avgörande för om man hinner nå en viss kapacitet vad gäller yrken som kan betjäna på walesiska så att inte kunden automatiskt byter till engelska, enligt Williams.

Skolor på baskiska och katalanska bidrar till ökad tvåspråkighet

I motsats till Katalonien och Galicien där en kulturell renässans bidrog till ett uppsving för minoritetsspråken, så handlade nationalismen i Baskien mer eller mindre om en enda person, Sabino de Arana (1865–1903). Han skrev det första handlingsprogrammet för den baskiska nationen, grundade det baskiska nationalistpartiet, skrev nationalsången, ritade den baskiska flaggan med brittiska Union Jack som förebild, hittade på landets namn och definierade Baskiens geografiska gränser. Sabino de Aranas modersmål var spanska. Han hade lärt sig baskiska som vuxen och fäste ingen större vikt vid språket, som på den tiden var marginaliserat till landsbygden. Identiteten och ursprunget var avgörande för vem som var bask, inte språket.^{80 81 82}

Men inställningen till språket har förändrats i Baskien och under de fyra senaste decennierna har antalet och andelen som talar baskiska ökat. Ända fram till 1980 förde baskiskan en tynande tillvaro. I samband med självstyret och baskiskans nya ställning som officiellt språk vände trenden på 1980-talet och sedan dess har varje baskisk regering aktivt främjat baskiskan med sin politik. Enligt en studie från år 2016 talar ca 34 procent av befolkningen i Baskien över 16

år baskiska. Ytterligare 19 procent förstår baskiska. **Ökningen av antalet som talar baskiska är särskilt stor bland ungdomar:** 75 procent av alla under 25 år talar idag flytande baskiska.⁸³

Enligt Baskiens vice minister⁸⁴ för utbildning och det baskiska språket, Patxi Bastarrika, **beror ökningen framför allt på utbildningen**, som består av två pelare. Den ena pelaren är skolsystemet och den andra är vuxenutbildningen. Det finns tre språkmodeller i skolsystemet: skolor på spanska, tvåspråkiga skolor och skolor på baskiska. I mitten av 1980-talet valde 77 procent av föräldrarna de spanska skolorna för sina barn och bara 14 procent valde baskiska som undervisningsspråk. 2015 var siffrorna nästan omvända: 65 procent av eleverna går i skolor där baskiska är undervisningsspråk. Den här siffran antas öka eftersom nästan 90 procent av alla barn som börjar skolan väljer en baskisk skola.⁸⁵

Orsaken till att allt fler spanskspråkiga föräldrar väljer att sätta barnen i baskisk skola är att de vill att barnen skall bli tvåspråkiga, säger Bastarrika. I 75 procent av hemmen talas enbart spanska, och om spanska är hemspråket bör skolspråket vara baskiska resonerar man. Dels har de nytta av att kunna baskiska på arbetsmarknaden, dels är baskiskan en del av identiteten. Skolsystemet och **framför allt föräldrarnas medvetna val att sätta barnen i baskisk skola är den största enskilda orsaken till att antalet som talar baskiska ökat.**

Irene Larraza, chef för det baskiska institutet Etxepare, säger att 80 procent av dem som är under 20 år talar baskiska men påpekar att väldigt få av dem använder språket utanför skolan.⁸⁶ ”Vi har lyckats med att lära ungdomar baskiska tack var skolan, men utmaningen är att ge dem chansen att också använda baskiska”, säger hon. Larraza tror att baskiskan har en framtid för att ungdomarna inser att de har nytta av att kunna baskiska, framför allt ger det dem en fördel på arbetsmarknaden. Baskiens regering satsar på helbaskiska utbildningsprogram på alla nivåer eftersom goda kunskaper i **baskiska är ett**

krav för nästan alla jobb i offentliga sektorn. Men också inom den privata sektorn ses kunskaper i baskiska i ökad utsträckning som en merit. Enligt Baskiens vice⁸⁷ kulturminister Josean Muñoz är universitets- och yrkesutbildning på baskiska en av de viktigaste enskilda orsakerna till det baskiska språkets överlevnad och framgång. Eftersom man kan studera medicin, ekonomi och till ingenjör på baskiska används språket inom alla samhällssektorer och har därmed blivit ett komplett språk.

Också i grannregionen Navarra som nyligen infört de baskiska skolmodellerna i hela regionen är utvecklingen liknande. Allt fler spanskspråkiga föräldrar väljer att sätta barnen i baskisk skola, enligt Maria Solana Arana, utbildningsminister och språkrör för Navarras regering.⁸⁸

Katalanska är officiellt språk (vid sidan om spanska) i tre regioner i Spanien: i Katalonien, i Valencia och på de Baleariska öarna. I Valencia kallas språket valencianska. Sedan slutet av 1960-talet har katalanskan återkommit som språk i undervisning och administration och **idag sker undervisningen i alla skolor i Katalonien på katalanska.** Det är en orsak till att kunskaperna i katalanska är betydligt bättre bland de yngre.

Eftersom spanskan dominerar i hemmen, på gatan och i medier bygger språkpolitiken på att skolan ska vara uteslutande på katalanska för att eleverna ska bli tvåspråkiga. Det katalanska utbildningssystemet ses ofta som en framgång, eftersom det bidragit till en ökad tvåspråkighet i regionen – även bland spansktalande. Enligt Miquel Strubell, forskare vid Universitat Oberta de Catalunya, fungerar det väl i lågstadiet och högstadiet eftersom det finns tillräckligt med lärare som kan katalanska. I gymnasiet brister det i implementeringen på grund av lärarbrist och därför undervisas en del ämnen helt eller delvis på spanska i vissa gymnasier.⁸⁹

På Balearerna kombinerar man tre olika system, enligt Strubell. Med center-vänsterregeringar tenderar man att införa ett ”katalanskt språkbadsystem” med undervisning i alla ämnen på katalanska, medan regeringar ledda av högerpartiet Partit Popular oftast är mer toleranta i bemärkelsen att de tillåter att en del ämnen undervisas på spanska i vissa skolor. I Valenciaregionen hade man tidigare ett system där hälften av ämnena undervisas i spanska och hälften av ämnena på valencianska.

Reglerna om undervisningsspråk gäller också de privata skolorna, eller de delvis privata, som på katalanska kallas *concertades*. De är privata men staten betalar dem per elev lika mycket som varje elev kostar i de statliga skolorna.⁹⁰

Tyska skolor i Sydtyrolen och ungerska skolor i Rumänien och Slovakien mindre populära

Skolsystemen för tysk- och italienskspråkiga i Sydtyrolen i norra Italien är enspråkiga. Sydtyrolen är kanske det fall som mest liknar Finland. I de tyska skolorna undervisas alla ämnen utom språket italienska på tyska. **En nackdel är att många elever går ut skolan utan att kunna italienska, landets och regionens majoritetsspråk.**⁹¹ Eftersom det inte finns tvåspråkiga skolor måste också invandrare välja om de går i tysk eller italiensk skola. Tidigare gick flertalet av invandrarbarnen i italienska skolor, men trenden är att allt fler sätter sina barn i tysk skola. Det beror delvis på att den nuvarande invandringsvågen främst går till turistorter, landsbygden och små städer där tyska är första språk.⁹² **Många invandrare väljer också att integreras på tyska med tanke på att det tyska språkområdet erbjuder fler arbetstillfällen och högre löner än det italienska.** Proporzsystemet är bara indirekt relevant eftersom det gäller för arbetsplatser i offentliga sektorn. De flesta invandrarna arbetar i privata sektorn där man varken beaktar proporz eller obligatoriska språkkunskaper, påpekar Videsott.⁹³

I Rumänien är ungerska undervisningsspråk i förskolor, grundskolor och gymnasier på orter där den ungerska befolkningen är så stor att elevunderlaget räcker till. Det finns också tvåspråkiga skolor där vissa ämnen undervisas på rumänska. Ungerns regering finansierar de ungerska skolorna i Rumänien, men summorna är små jämfört med den statliga rumänska finansieringen. Däremot har välriktade satsningar från Ungern bidragit till mer innovation i det ungerska skolssystemet i Rumänien.⁹⁴

Ända sedan 1970-talet har de flesta ungerskspråkiga barn i Rumänien gått i ungersk skola. Andelen ungerska barn som gick i ett ungerskt lågstadium åren 2005–2009 var 86 procent, andelen som gick i ungerskspråkigt högstadium var 81,5 procent och andelen som gick i ett gymnasium på ungerska var 74 procent. Anmärkningsvärt är att andelen av alla yrkesskoleelever med ungerska som modersmål som gick i en ungersk yrkesskola var så låg som 55,7 procent, vilket kan bero på bristen på lärare i vissa ämnen.⁹⁵ Ett problem är att **fler väljer att gå i en rumänsk skola ju längre fram på skolstigen de kommer.**

På senare år har andelen ungerska barn som väljer att gå i ungersk skola ökat, men de utgjorde ändå bara 5,2 procent av alla elever i Rumänien, då ungrarnas andel av hela befolkningen år 2011 var 6,5 procent. Det beror på att det **på många orter är betydligt längre skolväg till den ungerska skolan**, men också på att en del ungerska föräldrar tror att barnen har fler möjligheter om de går i en rumänsk skola. Ett problem är att det i städer med en liten andel ungrare är **svårt att hitta lärare**, så rumänska lärare undervisar ungerska elever på dålig ungerska.⁹⁶ Ett annat problem är översättningen och språkgranskningen av läromedel i specifika ämnen. Läroböcker publicerade i Ungern får också användas, men de måste godkännas av de rumänska myndigheterna.⁹⁷ **Efterfrågan på de ungerska läromedlen är liten, vilket gör att de blir relativt dyra.**

Gällande kvaliteten på undervisningen konstaterar Papp, Márton, Székely och Barna (2019) att de ungerska gymnasier har sämre resultat i de nationella proven än de rumänska gymnasier. **Andelen godkända i de nationella proven var högre i rumänska skolor än i ungerska skolor åren 2012–2016.** Dessutom har skillnaderna ökat. De bästa resultaten i de ungerska skolorna uppnåddes i stora städer och sämst resultat hade de ungerska skolorna på landsbygden. En orsak är antagligen att föräldrarnas utbildning är högre i städerna än på landsbygden. Situationen påminner om den i de svenskspråkiga skolorna i Finland. Skolorna i städerna har generellt bättre resultat i studentexamen och Pisa-jämförelsen än skolorna på landsbygden.⁹⁸

Skillnaderna i resultat kan även ha andra orsaker. Studentexamen är densamma för alla skolor i Rumänien. Proven översätts till ungerska, men en avgörande skillnad jämfört med Finland är att **provet i rumänska språket och rumänsk litteratur är detsamma för ungerska elever som för rumänska.**⁹⁹ De rumänska eleverna har förstås en fördel av att det är på deras modersmål, **ett språk som många ungerska elever inte behärskar när de börjar skolan.** Som jämförelse skulle eleverna i de svenskspråkiga gymnasier i Finland vara tvungna att skriva modersmålsproven på finska med detta ”rumänska” system.

I Rumänien finns tre tvåspråkiga statliga universitet och tre privata ungerska universitet. Förutom de här universiteterna har också den katolska teologiska högskolan i Alba Iulia utbildningsprogram på ungerska och de ungerska universiteterna i Budapest, Debrecen och Tabánya har filialer i Rumänien. Två av de tre privata universiteterna Sapientia i Cluj/Kolozsvár och Partiumskristna universitet i Nagyvárad/Oradea finansieras av Ungerns regering och följer den ungerska läroplanen till skillnad från Åbo Akademi som finansieras av den finska staten och lyder under det finska undervisningsministeriet. Det tredje är det protestantiska teologiska institutet i Cluj/Kolozsvár.¹⁰⁰

Intressant ur ett finländskt perspektiv, särskilt i debatten om kvoter till svenskspråkiga utbildningsprogram är att det är **lättare att komma in på den ungerska juristlinjen vid Babes-Bolyai universitet än på den rumänska**. Men om man jämför andelen sökande som antas till den ungerska juristutbildningen vid Babes-Bolyai med andelen som blir antagna till alla juristprogram i hela Rumänien, så är det svårare att komma in på den ungerska juristlinjen vid Babes-Bolyai, som är den enda.

På motsvarande sätt är det lättare att komma in på den svenskspråkiga kvoten för studier i medicin vid Helsingfors universitet, men jämför man med andelen finskspråkiga sökande som blir antagna till läkarutbildningen vid alla universitet där man kan studera medicin i Finland (Helsingfors, Åbo, Tammerfors, Kuopio och Uleåborg) så är det generellt sett betydligt svårare att komma in på svenskspråkig läkarutbildning.

Precis som finskan är en utmaning för många finlandssvenskar som studerat på svenska, har **många ungrare som gått alla skolor på ungerska ofta bristande kunskaper i rumänska**, något som kan göra det svårare att hitta ett meningsfullt jobb i de större städerna i Transsylvanien. Det är **förmodligen också en orsak till att många unga ungrare utvandrar till Ungern**.

Ungrarna i Slovakien föredrar enspråkiga skolor. Det finns 585 enspråkigt ungerska skolor i Slovakien, inklusive förskolor, men i nästan 200 skolor undervisas på både slovakiska och ungerska. I de ungerska förskolorna undervisas slovakiska 30 minuter per dag på ett lekfullt sätt. Hela 17 procent av alla ungerska barn går i slovakiska förskolor, med all undervisning på slovakiska. Andelen har ändå minskat från en fjärdedel år 1980.

Klasserna i de ungerska lågstadierna tenderar vara mindre än i de slovakiska lågstadierna, vilket inte enbart är en fördel. Europarådets expertkommitté

konstaterar nämligen att **små ungerska skolor** oftare tvingas stänga än stora skolor. De **rationaliseras bort på grund av bristande resurser**.

År 2004 grundades ett enspråkigt ungerskt universitet i Slovakien, J. Selye Universitet i Komárno, med en ekonomisk, en pedagogisk och en teologisk fakultet. Det är det enda statligt finansierade enspråkigt ungerska universitetet utanför Ungern. Áttila Lancz,¹⁰¹ juridisk rådgivare för den ungerska minoriteten, säger att man **arbetar för att höja kvaliteten** så att universitetet kan behålla en hög status trots att det bara har tre fakulteter. De har dock haft svårt att möta kraven och att hitta tillräckligt många behöriga professorer.

Kort sammandrag och lärdomar

I början av 1980-talet registrerades endast 40 procent av barnen födda i Finlands tvåspråkiga äktenskap som svenskspråkiga. Under 1980-talet skedde en tydlig ändring som resulterade i att 60 procent av barnen i blandäktenskap registrerades som svenskspråkiga. I början av 2010-talet hade andelen vuxit till över två tredjedelar.¹⁰² I Bryssel väljer över 90 procent av föräldrarna med olika modersmål (franska och nederländska) att sätta sina barn i flamländska skolor. Tidigare var det tvärtom – för 40 år sedan valde nästan alla att sända barnen till franska skolor.

De irländska skolorna är ett bevis på att skolor på minoritetsspråket inte leder till halvspråkighet. Tvärtom klarar sig elever med iriska som undervisningsspråk bättre i de nationella proven i engelska än i skolor där alla ämnen undervisas på engelska. Ett ökat antal enspråkigt engelska föräldrar väljer att sätta sina barn i skolor där iriska är undervisningsspråk. En bidragande orsak är att de iriska skolorna anses vara bättre och eleverna klarar sig bättre i studentexamen. All undervisning på iriska gör att de dessutom blir tvåspråkiga. Det är ett argument som man i Finland kunde använda för att övertyga tvåspråkiga och finskspråkiga föräldrar att välja svenska skolor.

I motsats till skolorna på minoritetsspråk i västra Europa, där majoritetsbefolkningen sätter sina barn i skolor på nederländska, iriska, walesiska, katalanska och baskiska, är de tyska skolorna i Sydtyrolen inte särskilt populära bland landets majoritet italienarna. Det är inte heller någon efterfrågan på ungerska skolor i Rumänien eller Slovakien. Få slovakier eller rumäner sätter sina barn i de ungerska skolorna. I Rumänien är det till och med så att många ungerska föräldrar är skeptiska till de ungerska skolorna och tror att barnen har en fördel av att gå i majoritetens rumänska skolor.

I Finland väljer allt fler tvåspråkiga familjer att registrera sina barn som svenskspråkiga, vilket oftast leder till att de börjar i svensk dagvård och svensk skola. De svenska skolorna är också populära bland enspråkigt finska familjer i de större städerna och på språköarna. Tidigare var man rädd för halvspråkighet, men idag ser man tvåspråkigheten som en resurs.¹⁰³ Många finskspråkiga familjer resonerar som de spanskspråkiga i Baskien och Katalonien; eftersom hemspråket är finska och finskan dominerar på gatan och i medier, får skolspråket gärna vara svenska. Om vi vill bevara Finland tvåspråkigt bör vi se till att tillräckligt många kan tala svenska. För att tillräckligt många ska kunna tala svenska bör vi ta vara på det intresse som finns för svenska skolor och svenska språkbadsklasser i enspråkigt finska familjer.

Kultur och sport

Vi återkommer till François Grins och Tom Morings tre villkor som bör uppfyllas för att man ska använda minoritetsspråk; 1) kapacitet 2) möjligheter och 3) vilja.¹⁰⁴ Vi konstaterade i föregående kapitel att utbildning på minoritetsspråket är avgörande när det gäller kapaciteten, som är grundförutsättningen för språkanvändningen. Kultur på språket är väsentligt för de två andra faktorerna; möjligheterna att använda språket, men kanske framförallt viljan till att använda språket. **Utan kultur begränsas möjligheterna att kunna använda språket.**

Gällande viljan att tala ett språk, talar Grin och Moring om *strict preference condition*. Det går ut på att målgruppen måste visa en preferens att använda minoritetsspråket om alla yttre faktorer för användningen av båda språken är lika. Om kriteriet inte uppfylls och viljan att tala språket saknas, förlorar språklagstiftning och strategier för att främja språket sin betydelse.¹⁰⁵ **Viljan att använda språket är i sin tur långt beroende av språkets image.** Både hög- och populärkultur är viktiga för språkets image.¹⁰⁶

Kultur har därför traditionellt haft en central roll i språkplanering. Kultur är också en viktig domän i språkets normaliseringsprocess. Enligt Mikel Etxebarria, chef för den baskiska kulturstiftelsen Aurten Bai, handlar egentligen kultur på baskiska om att ge människor en möjlighet att också använda språket på fritiden. För att ett språk ska vara komplett måste det också finnas kultur på språket.

Kulturen är också väsentlig för ett språks samhälleliga status. Allt färre barn växer upp i familjer där båda föräldrarna talar minoritetsspråket. I många familjer dominerar majoritetsspråket.¹⁰⁷ Ungdomar som är tvåspråkiga ser inte automatiskt något egenvärde i minoritetsspråket. Skolspråket är viktigt, men exemplen från Irland, Wales, Baskien och Katalonien visar att barnen inte använder språket utanför skolan, inte ens på rasterna, om inte viljan finns.¹⁰⁸

Meirion Prys Jones och Colin Williams ser det som den största utmaningen för walesiskan att skapa miljöer där ungdomar kan och vill använda språket utanför skolan. Viljan, särskilt bland ungdomar, att använda walesiska är långt beroende av språkets image. Därför går språkplaneringen i Wales ut på att förbättra språkets image med bland annat sport och popmusik. Det är ingen konst att främja walesiskan inom utbildning eller den offentliga sektorn, men faran är att användningen av walesiska begränsas till skolan och den offentliga förvaltningen och att framför allt ungdomar inte helt enkelt vill använda språket

i övriga sammanhang. ”**Det handlar om medvetna val och språkplaneringen går ut på att få dem att välja walesiska**” påpekar Jones.

Yolo Chuang, känd sportjournalist på BBC Cymru, berättar hur viktigt det är att det finns förebilder eller idoler för språket, till exempel fotbolls- och rugbyspelare som talar walesiska. De intervjuas på walesiska fast de inte alltid helt behärskar språket. Idrottsstjärnor med walesiska som modersmål används i kampanjer för att göra språket attraktivt bland unga. Elin Haf Jones berättar att det idag finns många **popgrupper som sjunger på walesiska**. Det **gör att språket uppfattas som coolt** och bidrar till att ungdomar vill använda språket.

På motsvarande sätt kan en ovilja bero på att språket uppfattas som lantligt och har låg status. De katalanska dialekterna på Balearerna och i Valenciaregionen stod tidigare lågt i kurs bland ungdomar. Många föredrog att tala spanska, som också dominerade populärkulturen i regionerna. Studier visar att popgrupperna Antònia Font och Obrint Pas som sjunger på mallorcanska respektive valencianska bidragit till att göra dem trendiga bland ungdomar. Viljan att tala de katalanska dialekterna bland ungdomar har ökat i de här regionerna. Om det finns ett direkt orsakssamband är svårare att bevisa.

I Sverige har artisterna Markoolio, Miriam Bryant (som har finsk mor och talar finska), skådespelaren och radioprofilen Natalie Minnevik bidragit till att göra finskan mera cool. Sanna Laakso lyfter stereotypa uppfattningar med sin konst.¹⁰⁹ Folkmusik och folksånger har en stark ställning i den iriska kulturen. Nytt är att flera popgrupper har börjat framträda på iriska. Flera pubar i Dublin har börjat med program på iriska, enligt Hannah ní Dhoimhín.

Baskiens vice kulturminister Josean Muñoz understryker att kultur på baskiska inte begränsas till det man uppfattar som traditionell kultur, utan att språket är en motor för omvandling. Viktigt för den baskiska regeringens kulturpolitik

har varit att inte skilja på en allmän kulturpolitik och en baskisk kulturpolitik, utan att **baskiskan är grundläggande för all kultur i Baskien**. Som ett best practice för att göra språket populärare bland ungdomar nämner Muñoz ett TV-program med idrottstjärnor som kan baskiska. De flesta idrottsmän och -kvinnor, speciellt de yngre, talar flytande baskiska. Det gäller bara för oss i regeringen att få fram budskapet till ungdomarna att de verkligen gör det, säger Muñoz.

Muñoz nämner också den baskiska filmindustrin, där filmer på baskiska vunnit internationella filmpriser, till exempel Loreak. En av de största författarna i Spanien, Bernardo Atxaga skriver på baskiska. Också inom kulturformer där språket inte direkt kommer till uttryck som i dans eller bildkonst, väljer de flesta konstnärer enligt Muñoz att sälja konsten på baskiska.

Sport och framförallt fotboll och *pelota mano*¹¹⁰ är viktiga för den baskiska identiteten och språket. Stödet för Athletic Bilbao är nästan som en religion för baskerna. Muñoz berättar att det första många basker gör när deras barn föds är att sätta dem på väntelistan till att bli medlemmar i Athletic Bilbao. För Athletic Bilbao är det baskiska språket och den baskiska kulturen A och O. Laget har till exempel enbart baskiska spelare. **Athletic Bilbaos inverkan på det baskiska samhället är enorm, enligt Muñoz**. Också pelota mano har ett stort samhälleligt inflytande. På Mallorca hade kulturorganisationen Obra Cultural Balear en lyckad kampanj med den lokala tennisstjärnan Rafael Nadal för att sälja språket.

Också i Sydtyrolen med en förhållandevis enspråkigt tysk befolkning är man också mån om att med kulturvenemang nå provinsens yngre befolkning. **Regional finansiering gör att teater på tyska inte bara överlevt utan också blomstrar tack vare Vereinigte Bühnen Bozen**. Förutom att påverka språk-användningen bland tyskspråkiga ungdomar försöker man också göra tyskan

trendig bland stadens italienska majoritet. Ett *best practice* värt att nämnas var musikalen *West Side Story*, på tyska men med italiensk text. Av allt att dömma har man också lyckats. Teaterchef Irene Girkinge säger att de lokala italienska medierna uppmärksammat satsningen. Sydtyrolens tyska dialekt sågs tidigare av Bolzanos italienska ungdomar som ”bondespråk”. Man uppfattade att det inte är någon idé att lära sig språket. Men attityderna har förändrats. Martha Stocker, tidigare hälsovårds- och arbetsminister i Sydtyrolen, understryker att det inte räcker med en omfattande språklagstifning om ingen frivilligt vill lära sig språket.

Frisiska amatörteatrar engagerar barn och ungdomar och fångar upp en generation som annars inte skulle intressera sig för det frisiska språket.¹¹¹ På Irland har den nationella teatern i Dublin ett ansvar att uppföra föreställningar på iriska, men teatern i Galway är den som har flest pjäser på iriska.¹¹²

Festivaler på Irland, i Wales och på Mallorca ökar medvetenheten hos majoriteten

Kulturen är också ett medel för minoriteten att nå ut till majoritetsbefolkningen. Den finska nationalspråkstrategin från 2011 talar om öka förståelsen för det andra nationalspråket och dem som talar det.¹¹³ Kulturevenemang riktade till majoritetsbefolkningen kan öka medvetenheten, förståelsen för minoritetens behov och väcka ett intresse för minoritetsspråket och minoritetskulturen.

Något som möjligen kunde ses som ett *useful practice* är den iriska **musikfestivalen Féile na Gealaí**, som startade 2016. Den har vuxit rekordartat och blivit oerhört populär bland ungdomar. Iriska är det enda språk som används på festivalen. Festivalen **har ökat intresset för det iriska språket bland engelskspråkiga ungdomar**.¹¹⁴ Sportklubben för gäliska idrottsgrenar och lagsporter Na Gaeil Óga har dessutom en central roll när det gäller att få

ungdomar intresserade av det iriska språket och den gäliska kulturen. Hela deras verksamhet sker på iriska och klubben har haft en positiv inverkan på det iriska språkets image och har gjort språket populärt bland ungdomar.

I Wales är Eisteddfod den största festivalen för litteratur, musik och framföranden. Festivalens ursprung kan spåras tillbaka till 1100-talet, men i och med att den bardiska traditionen förvann, upphörde evenemanget. Traditionen återupplivades på 1700-talet. Idag **pågår Eisteddfod en hel vecka med olika evenemang på walesiska** för att visa att språket används inom alla domäner och att allting går att göra på walesiska. Alla sorters människor från alla delar av Wales kommer till Eisteddfod. Programmet är varierande med allt från politiska debatter, föredrag och pop- och rockkonserter till konstutställningar, poesitävlingar och bokpresentationer. Man har till och med sportevenemang. Under Eisteddfod 2018 i Cardiff uppträdde cykeltävlingen Tour de Frances vinnare Geraint Thomas. Festivalen hålls årligen i månadsskiftet juli-augusti på en ny ort varje år. Det är en av de största festivalerna i världen med över 160 000 besökare per år. Olika tävlingar hålls, bland annat en där den bästa poeten koras. Traditionellt är till exempel torsdagen reserverade för olika roliga översättningstävlingar. Ceremonier och ritualer tas på största allvar och prisutdelningen är höjdpunkten under festivalsveckan.

Elin Haf Jones säger att **mervärdet med Eisteddfod är att deltagarna kommer från hela Storbritannien**. De flesta engelska, men alla tävlingar och evenemang är på walesiska, vilket ger walesarna en enastående möjlighet att sälja språket till majoritetsbefolkningen.

Festivalen *Eisteddfod* är ett utmärkt exempel på hur man kan göra språket coolt, enligt minister Eluned Morgan. ”Vi vill nå ut till nya människor, till ungdomar som inte talar språket”. Om man talar walesiska kan man lyssna på enormt mycket fler rockband tillägger Morgan. Med Eisteddfod vill man öka

användningen av walesiska.¹¹⁵ Morgan beklagar att många som går i skola på walesiska, inte vill tala språket.

Nafarroa Oinez i Navarra och *Kilometroak* i Guipúzcoa i Baskien är endags-evenemang med målsättningen att främja baskiskan och samla in pengar till de baskiska skolorna. Antalet deltagare i *Nafarroa Oinez* har länge varit över 100 000, men har minskat något de senaste åren. Evenemangen går ut på att man skall gå en runda för baskiskan och spendera pengar på olika stationer med konserter, teateruppföranden, tävlingar och sport, allt för att främja baskiskan och samla in pengar till de baskiska skolorna. Tillställningarna har också sina motsvarigheter, *Ibilaldia* i den baskiska provinsen Vizcaya och *Araba Euskaraz* i Álava.¹¹⁶ På Mallorca har ungdomsläget *Acampallengua* med rockkonserter och kulturevenemang bidragit till att göra katalanskan mer attraktiv bland ungdomar inte bara på Balearerna utan också i Katalonien och Valencia.

Kort sammandrag och lärdomar

Lika viktigt som att kunna språket är viljan att använda språket. Skolspråket är viktigt, men exemplen i kapitlet om utbildning visar att barnen ofta inte använder språket utanför skolan, inte ens på rasterna. Viljan, särskilt bland ungdomar, att använda ett språk är långt beroende av språkets image. Därför går språkplaneringen i Wales, Baskien, Katalonien och på Balearerna ut på att förbättra språkets image med bland annat sport och popmusik.

Det är också viktigt för barn och ungdomar att ha förebilder som talar språket. I Wales, Baskien och i områdena där katalanska talas ställer pop- och idrottsstjärnor upp för att främja minoritetsspråket.

När det gäller att nå ut till majoritetsbefolkningen har evenemang som engagerar ungdomar visat sig vara effektiva. På Irland, i Wales, i Baskien och på Balearerna

kan flera festivaler på minoritetsspråket men riktade till majoritetsbefolkningen anses vara *useful practices*. Ett sådant är den iriska musikfestivalen Féile na Gealaí, som blivit oerhört populär bland ungdomar. Festivalen har bidragit till ett ökat intresse för det iriska språket bland engelskspråkiga ungdomar. En annan är walesiska Eisteddfod. De flesta deltagarna har engelska som modersmål, men alla tävlingar och evenemang är på walesiska, vilket bidrar att sälja språket till majoritetsbefolkningen.

Offentlig förvaltning och myndigheter

Om man inte har rätt att använda ett mindre officiellt språk eller minoritetsspråk i den offentliga förvaltningen kan det ha förödande effekter för språkets status och för viljan att lära sig och använda språket. Därför är det viktigt att försvara eller rentav stärka rätten att använda minoritetsspråket med myndigheter på alla nivåer. Det gäller framför allt vid polisen, i rättsväsendet och inom hälsovården. Med tanke på karriärmöjligheter för minoriteten är det också viktigt att minoritetsspråket är ett arbetsspråk i förvaltningen.

Den offentliga förvaltningen är också en viktig domän för språkets normalisering. Det legitimerar minoritetsspråket och uppmuntrar folk att använda det. Användningen av minoritetsspråk i förvaltningen ställer också terminologiska krav och skapar ett sammanhang för relativt specialiserade språkkunskaper. På det sättet bidrar minoritetsspråksanvändning i offentliga sektorn till språkets utveckling.¹¹⁷

Vad den offentliga förvaltningen beträffar ter det sig naturligt att ta fram modeller och användbar praxis i två- eller flerspråkiga länder. Också flera två- och trespråkiga regioners förvaltning är utmärkta exempel på hur man kan garantera att alla invånare kan använda sitt modersmål med myndigheterna. Till de här regionerna hör bland annat Sydtirolen, Wales, Katalonien och

Baskien. Exempelen som behandlas är ändå inte nödvändigtvis *useful practices*. Bortsett från Sydtirolen är det nämligen svårt att hitta exempel på hur alla språkgrupper garanteras service på sitt modersmål. Men exempel på hur dåligt tvåspråkigheten fungerar i praktiken i förvaltningen eller hur språkliga rättigheter inte respekteras tjänar sitt syfte i avseendet att inte upprepa samma misstag.

Irland – svaga rättigheter trots att iriska är första språk enligt konstitutionen

På Irland är iriska första språk enligt grundlagen och vid sidan av engelska den offentliga förvaltningens språk. Det gäller alla delar av den offentliga förvaltningen.

Iriska går relativt bra att använda i den skriftliga kommunikationen med myndigheterna, men det är svårare att få betjäning på iriska muntligen, vare sig det är i telefon eller vid en servicedisk. Det beror mycket på vem som råkar vara på jobb just den dagen.¹¹⁸

När det gäller rekryteringen är kunskaper i iriska ett plus. Vissa tjänster förutsätter också att den sökande kan iriska. Större myndigheter har löst det genom att ha en person ansvarig för betjäningen på iriska, men det gäller inte mindre enheter. Hannah Ní Dhoimhín säger att det är bäst att använda engelska om man har bråttom och vill ha någonting uträttat.

Kraven på kunskaper i iriska varierar, men språkprov förekommer inte. De avskaffades i mitten av 1900-talet. John Walsh, lärare vid universitetet i Galway konstaterar att **språkrättigheterna i offentliga sektorn är svaga**. Walsh påpekar att **det stora problemet** för den offentliga förvaltningen på Irland **är att hitta personal som talar flytande iriska**.¹¹⁹

I Sydtyrolen står de offentligt anställda i proportion till språkgrupperna

Förutom de länder som nämnts med flera jämbördiga nationalspråk, finns det minoriteter som är relativt starka och dessutom har ett avsevärt stöd från en stat där språket talas som majoritetsspråk. En av dem är den tyska minoriteten i Sydtyrolen i norra Italien, som genom internationella avtal förankrade i Förenta Nationerna har en skyddsmakt i Österrike. Sydtyrolens proportionella system för besättandet av offentliga tjänster har många fördelar och kunde i en modifierad version vara intressant ur ett finländskt perspektiv. Det proportionella systemet garanterar att alla invånare får service på sitt modersmål utan att avskräcka tjänstemän med språkprov.

Tyska och italienska är förvaltningspråk i hela provinsen, medan ladinska är det i delar av Sydtyrolen. Av befolkningen på drygt 530 000 har 62 procent tyska som modersmål, 23 procent italienska och fyra procent ladinska, medan andelen utlänningar är 9,5 procent av befolkningen. De tyskspråkigas antal är alltså i samma storleksordning som finlandssvenskarnas. Trots sin minoritetsställning på nationell och regional nivå, och trots att italienskan är större i Sydtyrolens huvudstad Bolzano/Bozen, är den tyskspråkiga minoriteten dominerande i Sydtyrolen.

Sydtyrolen har egen lagstiftningsmakt och är i praktiken en autonom provins. Självstyrelsen finansieras med skattemedel och provinsen ansvarar för skola, vård och infrastruktur. Kännetecknande för den offentliga sektorn i Sydtyrolen är det som på tyska kallas der ethnische Proporz. Systemet **går ut på att de anställdas modersmål i offentliga sektorn står i proportion till de tre språkgruppernas storlek**, dvs. ca 70 procent har tyska som modersmål, 25 procent har italienska och fem procent har ladinska som modersmål. **Också provinsens budget ska fördelas i proportion till språkgruppernas storlek** enligt en folkräkning som genomförs vart tionde år.

Bakgrunden till systemet med anställningar i proportion till språkgruppernas storlek var italienarnas tidigare överrepresentation i den offentliga sektorn. Efter att regionen tillfallit Italien 1919 ersattes den österrikiska tjänstemannakåren med italienare. Italienarna favoriserades i den offentliga sektorn fram till 1946 då ett avtal slöts mellan Italien och Österrike som förbjöd diskriminering av tyskspråkiga. År 1972 utökades Sydtyrolens autonomi märkbart och då infördes dagens proportionella system. **Ett syfte** med det proportionella systemet **var att garantera att också den tyskspråkiga befolkningen får service på sitt modersmål inom till exempel hälsovården**. Enligt modellen ska ungefär två tredjedelar av alla läkare och sjukskötare ha tyska som modersmål. Systemet garanterar en rättvis fördelning av de offentliga tjänsterna mellan språkgrupperna. ”Italienarna kan gå med på att en tyskspråkig får jobbet, eftersom man vet att en italienare anställs nästa gång. Systemet gör att man inte börjar strida om varje offentlig utnämning”, säger Paul Videsott, professor vid universitetet i Bolzano. **Fördelen med systemet är att alla inte behöver vara trespråkiga** utan olika anställda kan betjäna sin språkgrupp på sitt modersmål. För vissa tjänster i kundservicen, där det inte går att anställa tre personer, krävs dock språkkunskaper baserade på språkprov.

Modellen är lyckad för att den undviker att skrämman bort annars kunniga tjänstemän med bristande språkkunskaper. Språkkunskaper är viktiga för medborgarnas rätt till service på sitt modersmål. Men de får inte bli ett självändamål, som gör att man går miste om förmågor på olika områden. I Sydtyrolen har man också konstaterat att språkproven inte alltid mäter en persons funktionella kunskaper. Ofta är tjänstemannens inställning till det andra officiella språket viktigare.

Möjligtvis kunde modellen också vara relevant för delar av den statliga eller kommunala förvaltningen i Finland anpassad till lokala förhållanden och i modifierad form. Det viktiga är att man kan betjäna invånarna på de officiella språken, inte nödvändigtvis att alla tjänstemän har avlagt ett språkprov.

Gällande den kommunala förvaltningens arbetspråk, har det i Finland i praktiken fungerat så att majoritetsspråket automatiskt blivit kommunens koncernspråk. Med tanke på kommunsammanslagningar kan den här oskrivna regeln bli direkt avgörande. Den kunde praktiken betyda att tjänstemän i kommuner med svenska som majoritetsspråk, som idag skriver rapporterna på svenska, efter en fusion med en kommun med finska som majoritetsspråk skulle bli tvungna att skriva på finska. Rädslan för att plötsligt börja producera på finska kan få enspråkigt svenska anställda att söka sig bort. Den kan rentav få många att ifrågasätta själva sammanslagningen.

Men systemet i Sydtyrolen möter också kritik. Motståndarna till proporzsystemet pekar på svårigheter att besätta vissa tjänster och har i stället föreslagit ett system med språkkrav för vissa tjänster. Kritiken mot det man uppfattar som ett snedvridet urval vid sökande till offentliga tjänster tilltar. Proporzsystemet begränsar de sökande till ett visst språk. Det gör att fokus är på kandidaternas språkliga tillhörighet på bekostnad av yrkesmässiga färdigheter. **Det finns också de som hävdar att systemet gör att Sydtyrolen går miste om förmågor och expertis.** I extremfall har många viktiga tjänster blivit obesatta trots många yrkeskunniga sökande. Detta har gjort att man börjat frångå ett strikt tillämpande av den språkliga proportionaliteten på flera yrkesområden.

Offentlig förvaltning på ungerska i Rumänien och Slovakien fungerar dåligt i praktiken

De ungerska minoriteterna i Rumänien och Slovakien har det gemensamt med den svenskspråkiga befolkningen i Finland att partierna som representerar dem har ingått i flest regeringar i respektive land. Man kunde därför kanske förvänta sig att de ungerska minoriteterna skulle ha avsevärda språkliga rättigheter. Också andra likheter gör att det värt att granska de ungerska minoriteterna i Rumänien och Slovakien närmare.

Frågan som skämtsamt ställs efter varje val i Rumänien är vem det ungerska partiet *Romániai Magyar Demokrata Szövetség, RMDSZ*, skall regera med den här gången. Det ungerska partiet är nämligen det parti som suttit i flest rumänska regeringar sedan demokratin återinfördes 1990.

Den ungerska minoriteten är den största minoriteten i Rumänien. Enligt den senaste folkräkningen år 2011 var ungrarna i Rumänien 1 227 623, vilket utgjorde 6,1 procent av befolkningen. Lokalt och regionalt är ungrarna ofta i majoritet. För att en kommun ska vara tvåspråkig krävs det att minoriteten utgör minst 20 procent av befolkningen. I tvåspråkiga kommuner har minoriteten rätt att använda sitt modersmål med myndigheterna.

Språkprofilen i Rumänien påminner mycket om den i Finland i och med att den är asymmetrisk, eftersom **de flesta rumäner är enspråkiga**. Det gör att kommunikationen på ungerska till största delen sker inom den ungerskspråkiga minoriteten, eftersom ungrarna oftast måste byta till rumänska när de talar med rumäner. Trots att lagen ger **ungrarna** rätt att använda sitt modersmål inom vissa statliga domäner (åtminstone i teorin), så **blir de tvungna att använda rumänska i många vardagliga situationer**. Ungarna i Transsylvanien tror att det uppfattas som ”opassande” att tala ungerska om en enda som deltar i diskussionen är rumän. Den här attityden upprätthålls av rumäner som ber personer som talar ungerska med varandra på busshållplatsen att byta till rumänska eller genom att be ungerska kunder byta till rumänska i butiker. Det händer också inom den offentliga sektorn på officiellt tvåspråkiga orter, där invånarna i princip skulle ha rätt att tala ungerska, bland annat på grund av brist på anställda som kan minoritetsspråket.¹²⁰

Även om lagstiftningen garanterar rätt stora rättigheter för ungrare i kontakten med myndigheterna, visar undersökningar att rättigheterna förverkligas i olika grad i olika kommuner och landskap. I muntlig kommunikation med kommunförvaltningen använder sammantaget hälften av ungrarna sitt modersmål, men endast 23,5 pro-

cent använder ungerska då de kommunicerar skriftligt med kommunförvaltningen. Det här är låga siffror, eftersom 79 procent av ungrarna bor i kommuner där de enligt lagen har rätt att använda sitt modersmål med myndigheterna.

Vad beror de här skillnaderna på? Horvath och Toró¹²¹ räknar upp olika orsaker: svaga färdigheter att uttrycka sig i skrift, den byråkratiska vägen för ungerska dokument, och rädslan för en konflikt med majoriteten. För att undvika konflikter med den rumänska majoriteten, föredrar såväl ungerskspråkiga kunder som tjänstemän att ofta använda rumänska i den skriftliga kommunikationen med myndigheter. **Användningen av ungerska har politiserats och man fruktar att dokument på ungerska ska uppfattas som en provokation.** Uppgifterna om språkval bekräftar en dålig implementering av de språkliga rättigheterna.¹²²

Också i Slovakien måste den ungerska minoriteten uppgå till 20 procent för att kommunen ska räknas som tvåspråkig. Enligt slovakisk lag har ungrarna rätt att använda ungerska med myndigheterna i sådana kommuner, men det är trots det inte obligatoriskt för de offentligt anställda att tala ungerska i de här kommunerna. De anställda måste däremot kalla på en kollega som kan tala språket eller anlita en tolk. Enligt Attila Lancz fungerar inte systemet i praktiken. De flesta ungrare har så pass goda kunskaper i slovakiska att de byter språk för att spara tid.

På liknande sätt som i Rumänien, fungerar servicen på ungerska i kommuner i Slovakien där ungrarna är i majoritet. I kommuner där andelen ungrare är över 80 procent är det inget problem att få service på ungerska, men i kommuner där ungrarna bara uppgår till 30 procent kan det vara svårt att bli betjänad på ungerska.

År 2011 infördes sanktioner mot tvåspråkiga kommuner i Slovakien som inte erbjuder tjänster på ungerska. Om man i de här kommunerna inte blir

betjänad på ungerska kan man klaga till en ombudsman,¹²³ som kan ge en varning med ett yrkande på att minoritetslagen bör följas. Om myndigheten inte ändrar sitt beteende kan myndigheten också bötfällas. **I de flesta fallen har myndigheten dock gjort bättring**, ändrat sitt beteende och börjat betjäna på ungerska. Det finns ett fåtal fall som har lett till böter för myndigheten efter att en tidigare varning ignorerats.

Fortfarande är det få ungrare som klagar och gör en anmälan. Många ungrare känner inte ens till sina rättigheter, enligt Lancz. Han säger att ungrarna i Slovakien kan delas in i tre grupper; 1) de som är tvåspråkiga och klarar sig obehindrat på slovakiska, 2) de som är enspråkigt ungerska men som inte bryr sig om att kräva betjäning på ungerska och 3) de som använder ungerska överallt där det bara är möjligt. Det är dessvärre endast den sistnämnda gruppen som insisterar på att använda ungerska med den offentliga sektorn.

Rättsväsende och polis

Inom rättsväsende och polis är tröskeln ofta högre att använda minoritetsspråket. Man befinner sig i en underordnad position och vill inte riskera den goodwill man kanske kunde få om man låter polisen eller domaren använda sitt modersmål. Samtidigt är man rädd för att det ska uppfattas som en provokation om man insisterar på att tala minoritetsspråket. Detta gäller i högsta grad också Finland. Enligt Språkbarometern 2020 är det dessutom ”speciellt bekymmersamt” att polistjänster på svenska i många fall saknas. Otoliga svenskspråkiga respondenter hävdar att de inte får prata svenska med polisen trots att de begärt det, att polisen har en negativ attityd gentemot svenskspråkiga och att det skapar en känsla av utsatthet och otrygghet.¹²⁴

På Irland har alla rätt att använda iriska med myndigheterna. När det gäller domstolar fastställer språklagen från 2003 att alla har rätt att använda iriska

i rätten. Vid behov anlitas tolkar på statens bekostnad.¹²⁵ John Walsh, universitetslärare i iriska vid Irlands nationella universitet i Galway, påpekar att många ändå drar sig från att använda iriska, eftersom det kan tänkas ses som en provokation av jurymedlemmar som inte kan språket.

Poliser var tidigare tvungna att avlägga ett språkprov, men kraven på kunskaper i iriska luckrades upp år 2005. Det räcker nu med att polisen kan tala ett av de två nationalspråken flytande. Det kan te sig något märkligt att poliserna inte längre förutsätts kunna iriska trots att alla irländare har rätt att använda iriska med polisen.¹²⁶ Detta exempel är **typiskt för den offentliga förvaltningen** i länderna och regionerna som jämförs i den här undersökningen. Det **finns en rättighet att använda minoritetsspråket, men inga motsvarande krav på de anställda** inom den offentliga förvaltningen att betjäna kunden på minoritetsspråket.

I Rumänien har man i domstolar endast rätt att använda minoritetsspråket muntligt. Alla skriftliga handlingar måste vara på rumänska. Det finns få uppgifter om hur rätten att använda ungerska muntligen efterlevs. Även om alla parter i målet är ungerskspråkiga medlar domaren, vilket ofta gör att en tolk behövs. Det gör att kommunikationen blir asymmetrisk och till och med ohanterlig.¹²⁷ Det finns inga språkresurser eller språkinfrastrukturer som kunde bidra till att öka användningen av ungerska i rättsväsendet. Möjligheterna att förbättra ungerskans relativt marginella status även i områden med en stor ungersk majoritet är därför begränsade.

I Slovakien har man i rättsväsendet rätt att använda ungerska även i områden där det inte bor några ungrare. Tolknings- och översättningskostnaderna står den slovakiska staten för. Reglerna är olika för civila och kriminella förfaranden. I kriminella förfaranden tillhandahålls tolkning till ungerska endast om den åtalade inte kan tillräckligt bra slovakiska. Europarådets expertkommitté har upprepade gånger påpekat att det inte är tillräckligt och har uppmanat

Slovakien att ändra lagen på denna punkt. I civila förfaranden har man rätt att använda ungerska i hela Slovakien. I praktiken går det till så att domaren föreslår att en tolk anlitas. Rättegångshandlingarna kan också ske på ungerska förutsatt att alla parter är överens om att ungerska ska användas.

I kontakter med polisen har man rätt att använda ungerska endast i de kommuner och distrikt där andelen ungrare utgör 20 procent av befolkningen. På poliser i tjänst ställs inga krav. Det är upp till den enskilda polisen om han väljer att tala ungerska eller inte.¹²⁸

Social- och hälsovård

Trots att det ur individens perspektiv vore särskilt viktigt att få använda sitt modersmål med läkare och sjukvårdspersonal brister det ofta i de språkliga rättigheterna inom vården. I de flesta länder finns det inte språkprov för vårdpersonal. Också sanktionerna för institutioner inom vården som inte lever upp till målen i språklagar är begränsade.

På Irland är vårdpersonalen inte tvungen att kunna iriska. **I stora delar av Irland är det svårt att hitta läkare och sjuksköterskor som talar iriska.** Chansen att få vård på iriska är betydligt större i Gaeltachtområdena. John Walsh tar the Health Service Executive (HSE) som exempel. HSE är en statlig organisation med ansvar för vård- och omsorgstjänster på Irland och lyder under lagen om de officiella språken. Trots det finns det inga krav på att deras anställda ska kunna iriska. Detta visar enligt Walsh hur tandlös språklagen är.¹²⁹ Vad gäller läkarutbildning på iriska har Galways universitet flera valfria moduler på iriska. Men eftersom de inte är obligatoriska kan man bli läkare utan att kunna iriska. Också vid UCE i Dublin kan man avlägga vissa kurser på iriska.

Sjukhus har skyltar på båda officiella språken. Galways centralsjukhus borde vara bäst rustat för att betjäna patienter på iriska, men Walsh konstaterar att de enda som talar iriska på Galways sjukhus är patienterna.

Hannah Ní Dhoimhín säger att i Gaeltacht leder avsaknaden av språkkrav och sanktioner till problem för småbarn och för äldre människor med svaga kunskaper i engelska. Äldreomsorgen fungerar inte heller på iriska¹³⁰

I Wales har patienten i princip rätt till vård på walesiska. Enligt professor Elin Haf Gruffydd Jones är målsättningen att alla ska kunna använda walesiska i hälso- och sjukvården. **Möjligheterna att faktiskt kunna använda walesiska inom vården är ändå beroende av andelen som talar walesiska på orten.** Störst krav ställs på dem som jobbar med kundservice och betjänar många människor. Man ställer följaktligen större krav på sjukskötare och allmänna läkare än på specialläkare. I vissa delar av Wales har man arrangemang med sjukhus i England gällande specialistsjukvården. Sjukvårdsdistriktet i norra Wales har ett samarbete med sjukhuset i Liverpool. Samarbetet möjliggör att patienter i viss utsträckning kan använda walesiska på sjukhuset i Liverpool.¹³¹ Modellen kunde kanske också tillämpas i Finland för att garantera att specialistsjukvård fås på svenska också utanför de officiellt tvåspråkiga sjukvårdsdistrikten.

Inom hälsovården i Rumänien har patienter rätt att bli informerade på ett språk de förstår. Personal måste anställas som talar minoritetsspråket i administrativa områden där minst 20 procent eller 5 000 personer hör till minoriteten.¹³² Då man ringer nödnumret kan man tala ungerska också utanför områden där ungerska är ett officiellt språk.

Det **finns ingen automatisk rätt att använda ungerska inom hälsovården i Slovakien**, inte ens i de kommuner där ungrarna utgör mer än 20 procent av befolkningen. Om patienterna får använda ungerska eller inte beror på de

enskilda hälsostationerna och sjukhusen. Det står enheterna fritt att välja vilka språk patienterna får använda. Enligt Attila Lancz **fungerar det ofta i praktiken rätt bra, trots att sjukvårdspersonalen inte är förpliktad att tala ungerska med patienterna.**¹³³

I Spanien hör hälso- och sjukvården till regionernas behörighet. Regionerna bestämmer också vilka språkkrav som gäller för vårdpersonalen. **Unikt för de spanska regionerna är att alla anställda måste kunna regionens språk.** I till exempel Katalonien och på Balearerna måste alla som är anställda vid regionala och kommunala myndigheter kunna katalanska. I Valenciaregionen finns inga krav på katalanska kunskaper, däremot måste alla kunna spanska. På Balearerna är språkkraven i katalanska inom hälso- och sjukvården lägre än inom andra sektorer.

Undersökningar visar att i Katalonien använder 84 procent katalanska med hälsovårdspersonalen och på Balerarna gör 74 procent det.¹³⁴ Enligt en hälso-barometer har cirka tre procent fått svar på spanska fast de talat katalanska i kontakten med hälsomyndigheten i Katalonien. Intressant är att av patienterna som ville använda spanska tvingades 8,2 procent byta till katalanska.¹³⁵ Den här andelen var större i den offentliga hälsovården (8,5 procent) än i den privata (7,1 procent). Medan det för dem som tvingades byta från katalanska till spanska var tvärtom. När man vänder sig till den offentliga hälsovården på katalanska fick 2,9 procent svar på spanska, medan motsvarande siffra var högre, 4,0 procent inom den privata hälsovården.

Kort sammandrag och lärdomar

Inom rättsväsende och polis kommer inget av länderna i jämförelsen ens i närheten av Finlands språkliga rättigheter. Men precis som på Irland, i Slovakien och i Rumänien är kanske problemet också i Finland att det brister

i implementeringen. Det finns inte tillräckligt många tjänstemän som kan betjäna på svenska. Man har rätt att använda svenska, men det fungerar inte i praktiken. På Irland och i Rumänien är det många som undviker att använda minoritetsspråket med myndigheterna på grund av rädsla för att uppfattas som besvärliga, eller att det rentav skulle ses som en provokation.

Trots 2004 års revidering av 1922 års språklagar, som framhävde medborgarnas rätt att bli betjänade av myndigheterna på Finlands båda nationalspråk, fick svenskspråkiga i södra Finland enligt en utredning sällan service på sitt modersmål om de inte uttryckligen bad om det. Detta berodde, enligt en utredning av Erik Allardt år 2000, på att svenskspråkiga i huvudstadsregionen hade en tendens att ”ängsligt låta bli att öppet visa sin språkliga identitet”.¹³⁶ Enligt Språkbarometern 2020 uppger en majoritet av de svenskspråkiga (cirka 60 procent) att myndigheterna besvarar dem på finska när de inleder på svenska.¹³⁷ Och en förhållandevis stor andel av de svenskspråkiga anser att möjligheterna att få service på svenska med myndigheterna har försämrats.¹³⁸ Också i Finland är man rädd för att det skall uppfattas som en provokation om man talar svenska, men det grundläggande problemet är att för få tjänstemän kan svenska.

Folktingets och Kommunförbundets *Stödmaterial för beredningen av de tvåspråkiga välfärdsområdena* visar att skillnaden i tillgången till svenskspråkiga tjänster är stor i olika delar av Svenskfinland. Det finns brister i servicen på svenska inom social- och hälsovården på basnivå och på specialiserad nivå. Utredningar visar att servicen på basnivå fungerar bäst i kommuner där den svenskspråkiga befolkningens proportionella andel är större än 30 procent. Utredningar visar också att bristerna i tillgången till service på svenska är störst i områden där den svenskspråkiga befolkningens *proportionella andel* är liten, fastän *antalet* svenskspråkiga personer är stort. Ett exempel på detta är huvudstadsregionen. Det är ytterligare ett argument för att få fler finskspråkiga elever

att välja svenskt språkbad. Ju fler som talar svenska i samhället desto större är möjligheterna att också rekrytera personal med goda kunskaper i svenska.

Medier

Det finns en korrelation mellan medier på minoritetsspråk och variabler som avspeglar identitet och kulturell trygghet.¹³⁹ Den kulturella betydelsen för olika typer av medier (t.ex. tidningar, radio, tv och internet) är inte helt känd. Däremot står det klart att medier på modersmålet har en central roll i språkinläring och för att behålla språkkunskaperna bland vuxna. Medier är också viktiga verktyg för utvecklingen och spridningen av språkinnovationer och för anpassningen av en ny vokabulär i en föränderlig värld.¹⁴⁰

När det gäller medier spelar tv:n en viktig roll som språkbärare i t.ex. Katalonien, Baskien och Wales, där katalanskan, baskiskan och walesiskan länge gick kräftgång, innan åtgärder vidtogs för att fånga upp den unga generationen. I Rumänien och Italien står staten för tv och radio på minoritetsspråken, men framförallt gränsöverskridande tv- och radiosändningar från Ungern respektive Österrike är av stor betydelse. Etableringen av radiostationen Raidió na Gaeltachta 1972, som sänder på iriska alla dagar i veckan, samt tv-kanalen TG4 1996 har varit klart avgörande för medieutbudet på iriska.

De tyskspråkiga sydtirolarnas enspråkiga mediekonsumtion

Enligt italiensk lag¹⁴¹ ska public service-sektorn garantera gynnsamma förhållanden för Italiens 12 minoritetsspråk beträffande medieutbudet i Italiens alla regioner. Italiens statliga radio- och tv-bolag Radiotelevisione Italiana (Rai) regionala kanaler Rai Südtirol och Rai Ladinia står för tv-utbudet på tyska och ladinska.¹⁴²

Rai Südtirol sänder 760 timmar program årligen, vilket blir ungefär 2 timmar om dagen.¹⁴³ Rai Südtirols vd Markus Perwanger säger att tv är en absolut nödvändighet för den tyskspråkiga minoriteten. Perwanger förklarar att Rai Südtirols uppgift är att komplettera de 12 andra tyskspråkiga kanalerna som man kan se i Sydtyrolen och sända det de inte visar, så som lokala nyheter samt dokumentärer och filmer producerade i Sydtyrolen.

Tittarsiffrorna visar att de tyskspråkiga i regionen inte ser på italienskspråkiga tv-kanaler och att de italienskspråkiga inte ser på tyskspråkiga tv-kanaler.¹⁴⁴ Perwanger betonar att Rais italienska, tyska och ladinska redaktioner samarbetar, men att det inte skulle komma på fråga att ha en gemensam redaktion. Rai Südtirols uppgift är inte att vara flerspråkig utan att erbjuda den tyskspråkiga befolkningen program på dess modersmål. Det handlar inte enbart om språket, utan samhällsfrågor har olika nyhetsvärde för tysk- och italienskspråkiga. För italienarna är till exempel städerna Bolzano och Merano viktiga, medan landsbygden är viktigare för de tyskspråkiga och ladinarna.¹⁴⁵

Liksom Sveriges tv-kanaler är viktiga för stora delar av Svenskfinland¹⁴⁶ tittar tyskspråkiga sydtirolare på österrikiska och tyska tv-kanaler. **Det stora antalet tyskspråkiga kanaler möjliggörs av organisationen Rundfunkanstalt Südtirol, RAS.** RAS är Sydtyrolens offentliga tv- och radioinrättning, som har hand om **överföringen av gränsöverskridande medier från Österrike, Tyskland och Schweiz.**¹⁴⁷

I Sydtyrolen utkommer två stora tyskspråkiga dagstidningar: Dolomiten och die Neue Südtiroler Tageszeitung.¹⁴⁸ Dolomiten utkommer sex dagar i veckan och har en upplaga på mellan 50 000 och 80 000 beroende på dag.¹⁴⁹ Die Neue Südtiroler Tageszeitung utkommer fem dagar i veckan och har en cirkulation på omkring 10 000 exemplar. Tageszeitungs chefredaktör Arnold Tribus berättar att idén med Tageszeitung var att skapa en motvikt till Dolomiten och dess

hegemoni i Sydtyrolen. Det fanns behov för en dagstidning som inte var konservativ. Tidningens mål är att fånga upp den politiska och kulturella mångfalden som finns i provinsen och den anses politiskt stå till vänster om mitten.¹⁵⁰

Tribus medger att det inte går att leva på annonsintäkterna. **Räddningen är det stöd italienska staten beviljar tidningar på landets minoritetsspråk.** Neue Südtiroler Tageszeitung får 800 000 euro per år i statligt stöd. Också provinsen Sydtyrolen bidrar med ett stort belopp.¹⁵¹

På liknande sätt som i Finland, där de privata tidningshusen klagat på den i deras tycke orättvisa konkurrensen från det skattefinansierade public service-bolaget, klagat de privata dagstidningarna Dolomiten och Tageszeitung på konkurrensen på webben från statliga Rai Südtirol. Rai Südtirols vd Markus Perwanger säger att det är bra med samarbete, men att det i Sydtyrolen råder hård konkurrens om nyheterna. Gällande nya utmaningar som internet påpekar Tageszeitungs chefredaktör Arnold Tribus att man förstås har en onlineversion med tanke på de yngre läsarna, men att läsarkretsen i snitt är äldre och därför klarar man sig bra med papperstidningen.

Små lokaltidningar viktiga för ungrarna i Rumänien

De senaste två decennierna har ungerska medier kommit att dominera mediekonsumtionen bland ungrarna i Transsylvanien. Det ofullständiga minoritetsmedielandskapet på ungerska i Transsylvanien har inte lett till en förskjutning mot rumänska medier utan resulterat i en ökad konsumtion av medier från Ungern.

Forskare i minoritetsspråksmedier påpekar ofta att minoritetens storlek och struktur inverkar på mediekonsumtionen. **Ungarna i Rumänien hör till de största minoriteterna i Europa, men** minoriteten är inte geografiskt koncentrerad utan **utspridd på ett område som är över 100 000 kvadratkilometer**

stort. De regionala skillnaderna är också stora. I Szeklerlandet i centrala Rumänien är ungrarna i majoritet, men endast 40 procent av den ungerska befolkningen bor i det här området. Utanför Szeklerlandet är ungrarna för det mesta i minoritet lokalt, något som accentueras ännu mera i Transsylvaniens ekonomiskt välmående urbana centra. Följaktligen uppfattar annonsörer inte Transsylvanienungarna som ett skilt segment, vilket märkbart minskar möjligheterna till ungerskspråkig reklam.

Den rumänska staten anslår direkta medel till minoritetsorganisationerna, och en del av det stödet kanaliseras till minoritetsspraksmedia.¹⁵² Hur som helst räcker inte de här medlen till att finansiera ett helt mediasystem. **Det finns inte någon statlig ungersk tv-kanal i Rumänien** och i de nationella statliga tv-kanalerna upptar andelen program på ungerska mindre än en procent av sändningstiden.¹⁵³

Det finns **två landsomfattande och tretton regionala ungerskspråkiga tidningar i Transsylvanien.** En orsak till det stora antalet regionala tidningar var att tidningarna saknade en fungerande distributionskedja och bara såldes i vissa städer. De här landskapstidningarna har en solid marknadsposition lokalt. I varje landskap med en stor ungersk befolkning finns det en eller två dagstidningar med en relativt stor upplaga.

Enligt en undersökning gjord av Tamás Kiss, forskare vid Romanian Institute for Research on National Minorities, läser 45 procent av de vuxna ungrarna i Rumänien minst en dagstidning en gång i veckan. 89 procent av dem kunde nämna minst en av de ungerskspråkiga dagstidningarna i Rumänien, nio procent nämnde lokala rumänskspråkiga dagstidningar, medan endast några av dem nämnde nationella ungerska (5 procent) och rumänska (3 procent) dagstidningar. Slutsatsen är att **konsumtionen av tryckta medier bland Transsylvanienungarna domineras av lokala ungerskspråkiga tidningar**, speciellt i områden med en

stor ungersk befolkning. Rumänska tidningar spelar en större roll för de ungrare som bor utspridda på orter med en relativt liten ungersk befolkning. Enligt Kiss är det framför allt äldre som läser ungerskspråkiga papperstidningar. Redan på 1990-talet var det medelålders människor som konsumerade ungerskspråkiga tidningar. Läsarkretsen har åldrats med tidningarna så att det år 2015 framförallt var pensionärer som läste de ungerskspråkiga papperstidningarna.¹⁵⁴

Den största ungerska dagstidningen i Rumänien, *Szabadság* är politiskt obunden, men enligt vice chefredaktör Bence Balázs, får den ofta kritik för att vara antingen vänster- eller högerextrem beroende på vem som står för kritiken. I tidningens krönikor strävar de efter att företräda alla politiska åsikter. Edit Kerekes, som är redaktionschef, påpekar att den ungerska minoriteten är intresserad av andra nyheter och ämnen än den rumänska majoriteten. De rumänska tidningarna tar inte alls upp teman som är viktiga för den ungerska minoriteten, som rätten till egna skolor eller service på modersmålet.¹⁵⁵ Szabadságs finansiering kommer till 80 procent från prenumerationer. Balázs säger att annonsintäkterna är mycket små. I staden Cluj/Kolozsvár är andelen ungrare bara 16 procent och i Szeklerland där ungrarna är i majoritet konkurrerar Szabadság med ungerska lokaltidningar som har lättare att övertala lokala annonsörer.¹⁵⁶

Szabadság var den första tidningen i Rumänien, och en av de första i världen, som digitaliserades och lade ut innehåll på webben. Men fortfarande föredrar en stor del av läsarna pappersversionen, till den grad att många som bor utomlands väljer att prenumerera på papperstidningen trots dyra transportkostnader. Även om ekonomin är den största utmaningen, ser Balázs och Kerekes med tillförsikt på framtiden. Szabadság har mycket trogna läsare och många läsare prenumererar på tidningen för den goda sakens skull, för att Transsylvanien ska ha en nationell ungersk tidning. I Transsylvanien är de regionala papperstidningarna framgångsrika. Regionala nyheter är viktigast för deras läsare. Utmaningen för papperstidningen är distributionen.¹⁵⁷

År 2010 fanns det **23 radiokanaler med sändningar på ungerska i Rumänien**. De flesta privata ungerskspråkiga radiokanalerna är lokalt väldigt begränsade, oftast till en stad och dess omgivning. De ungerskspråkiga radiokanalerna har utvecklats i en annan riktning än lokaltidningarna. Medan det på 1980-talet under kommunismen fanns nio ungerska tidningar (i praktiken styrda av kommunistpartiets landskapsstyrelser) på landskapsnivå och en nationell ungersk tidning, avskaffades de ungerska radiostationerna under kommunismen och när regimen föll 1989 fanns det inte en enda ungersk radiokanal.¹⁵⁸ Idag är den statliga radions regionala kanaler viktiga delar av det ungerskspråkiga medielandskapet i Rumänien.

Enligt en undersökning 2015 lyssnar 48 procent av ungrarna i Rumänien (64 procent av den vuxna befolkningen) på statliga ungerskspråkiga program (dvs. ungerska kanaler i Rumänien). Den regionala kanalen i Târgu Mureș/ Marosvásárhely är den populäraste. Radiostationen är flerspråkig: **förutom rumänska och ungerska sänder den också på minoritetsspråket tyska och en timme i veckan på romaní**. De flesta sändningarna är på ungerska. Enligt Boróka Parászka som är redaktör på radions ungerska redaktion har radion en central roll i de ungerska byarna. Parászka påpekar att en stor del av lyssnarna är enspråkigt ungerska som har svårt med rumänskan. Radions uppgift är att se till att de får nyheter, kultur och underhållning på sitt modersmål. ”Vi översätter¹⁵⁹ de nationella nyheterna till ungerska för våra lyssnare”, säger Parászka. Principen är att alla ska intervjuas på ungerska, också rumänska politiker som talar relativt dålig ungerska. Musiken är också en känslig fråga. Lyssnarna vill bara lyssna på ungersk musik, och rumänska låtar i etern leder till protester och klagomål, säger Parászka. De flesta journalisterna på radion är enspråkiga och få är så tvåspråkiga att de skulle kunna jobba på det andra språket.¹⁶⁰ I Târgu Mureș/ Marosvásárhely förekom väpnade konflikter för 30 år sedan och det bubblar alltid under ytan – det är en språkligt segregerad stad med få kontaktytor mellan språkgrupperna. Hon ser **radion som en försonande aktör**.

Medan många av radiokanalerna och tidningarna ägs av småföretag som producerar för en lokal marknad, domineras tv-marknaden av stora bolag från Ungern. Orsaken till detta är att tv-produktion är betydligt dyrare. Det ungerska minoritetspartiet RMDSZ grundade år 2007 en stiftelse vars enda målsättning var att starta en statligt finansierad ungersk TV-kanal, *Erdély TV*. Målet var att den skulle sända ungerska program 24 timmar i dygnet i hela Transylvanien. Men projektet saknar betydande och hållbar finansiering, och programmen kan fortfarande bara ses i en minoritet av de ungerska hemmen i Transylvanien.

Enligt en enkätundersökning från 2013 tittade Transylvanienungrarna i snitt 100 minuter per dag på kanaler från Ungern, mer än dubbelt så mycket som på rumänska kanaler (46 minuter per dag). **Kanalerna från Ungern är med andra ord klart populärast.**

Slovakisk minoritetsfond garanterar kultur- och medieutbud på ungerska

Den ungerska minoriteten i Slovakien saknar en egen tv-kanal. **Principen är att minst 8,5 procent av sändningstiden** i den statliga slovakiska Slovenská televízia kanaler **ska sändas på ungerska**, men man har fortfarande inte nått målet.

Det finns däremot en egen statlig radiokanal för Slovakiens minoriteter, Rádio Patria. Den sänder huvudsakligen på ungerska, men också på Slovakiens övriga minoritetsspråk: ukrainska, rutenska, tyska, polska och tjeckiska. Ett problem med Rádio Patria är mottagningen av sändningarna. Rádio Patrias hörbarhet är dålig i flera områden där ungrarna bor. Många av lyssnarna är äldre och kan inte använda sig av onlineversionen.

Lagen om massmedier på minoritetsspråk efterlevs i övrigt inte, säger Attila Lancz. Han vill ändå framhålla ett välfungerande exempel. Det handlar om

en statlig minoritetsfond som med 8 miljoner euro om året ska finansiera media och kultur på minoritetsspråken, främst på ungerska. Tidigare var fonden underställd det slovakiska kulturministeriet, men nu är det representanter för det ungerska civilsamhället som bestämmer över den.

Fondens budget ökade från 4 till 8 miljoner då fonden flyttade från kulturministeriet. Enligt Attila Lancz har fonden ett obestriddigt mervärde. Den finansierar många privata ungerska radiokanaler och medier på webben. Med skattemedel lyckas man därmed finansiera en stor del av medieutbudet på ungerska i Slovakien.¹⁶¹

Wales S4C är en förebild för public service på minoritetsspråk

Elin Haf Gruffydd Jones, professor i minoritetsmedier vid Aberystwyths universitet och chef för Mercator media i Wales, säger att medier på walesiska i hög grad handlar om den walesiska **tv-kanalen S4C**. Inte bara i Wales, utan bland minoriteter i andra länder, ses S4C som **en av de största bedrifterna i minoritetsspråkssammanhang**. S4C grundades 1982 och var den första statligt finansierade kanalen som sände på ett minoritetsspråk. I början ifrågasattes kanalens låga tittarsiffror jämfört med de brittiska kanalerna, endast 30 procent av de potentiella TV-tittarna valde att se på S4C. Men den stora efterfrågan på S4Cs program utomlands och kanalens viktiga funktion som arbetsgivare på walesiska berättigade kanalens existens.¹⁶²

Också vad beträffar arbetet att främja walesiskan är S4C kanske den största framgången, enligt Elin Haf Jones. Enligt S4C:s verkställande direktör Owen Evans grundades kanalen som en del av en kampanj för att främja det walesiska språket och den walesiska kulturen. S4C:s huvuduppgift är att se till att walesiskan blomstrar och den är enda kanalen i världen som enbart sänder på walesiska.¹⁶³ S4C vill profilera sig som kanalen som berör och behandlar Wales.

BBC förser S4C med tv-nyheter och Radio Cymru med radionyheter. Också nyheterna på webben härstammar från BBC, så BBC dominerar nyheterna på walesiska. Det finns en del oberoende walesiska mediebolag som erbjuder webbnyheter på walesiska, men de är små i jämförelse med BBC.¹⁶⁴

Precis som hos den ungerska radion i Rumänien är S4C:s policy att alltid intervjua alla på minoritetsspråket, också politiker vars walesiska inte är den bästa. En utmaning är att hitta journalister som talar och skriver flytande walesiska. Ett samarbete med journalistutbildningen vid Cardiff's universitet underlättar rekryteringen.

S4C har en årlig budget på ca 100 miljoner pund. Men S4C får **också reklam-intäkter**. En överväldigande del av reklamen är på walesiska, men S4C har också reklam på engelska, oftast då så att den walesiska reklamen följs av samma reklam på engelska.¹⁶⁵

Evans påpekar att engelskspråkiga är mycket förstående och att en klar majoritet av alla walesare stöder en TV-kanal på walesiska. Politiskt är kanalen obunden. Evans betonar vikten av att förhålla sig neutralt till politiska partier, men understryker samtidigt att S4C är en viktig röst som tas på allvar i den politiska diskursen i Wales.

Evans erkänner att språkfrågan kan vara känslig i Wales, men att kritiken främst kommer från lägret som tycker att det borde göras mera för att främja språket. Enligt Elin Haf Jones är det stora mysteriet att det **aldrig funnits en dags-tidning på walesiska** som de många finlandssvenska, transylvanienungerska eller katalanska dagstidningarna. Jones hörde till teamet som försökte starta en walesisk dagstidning.

En av orsakerna till att man ville starta en tidning på walesiska var att den skulle öka synligheten för det walesiska språket. Med en tidning skulle man också få tillgång till nyheter på walesiska och inte vara tvungna att förlita sig på engelsk nyhetsrapportering översatt till walesiska. Därför vill man grunda en ”äkta, genuin, daglig och ursprunglig walesisk nyhetskälla”, som Elin Haf Jones uttrycker det. Det räcker inte med webbnyheter, för då förpassas språket lätt till det digitala rummet.

Privata medier förpliktade till innehåll på katalanska

I Katalonien måste **privata medier sända minst 50 procent av innehållet på katalanska**. Den katalanska minoriteten är väldigt tvåspråkig och konsumerar medier på majoritetsspråket i större utsträckning än t.ex. den tyskspråkiga minoriteten i Italien eller den ungerska minoriteten i Rumänien.

Den första enspråkigt katalanska tv-kanalen Televisio de Catalonia (TVC) inledde verksamheten år 1983. Andra katalanska kanaler såsom IB3 från de Baleariska öarna och den valencianska Canal 9 syns även i Katalonien med hjälp av ett bilateralt samarbetsavtal mellan regionerna. På motsvarande sätt syns även TVC på de baleariska öarna.

Dagstidningarna i Katalonien får både direkt och indirekt presstöd. De två största dagstidningarna är La Vanguardia och El Periódico, som utkommer i Barcelona. Sedan 2011 utkommer tidningen också på katalanska. Originalspråket är fortsättningsvis spanska och den katalanska versionen skapas med maskinöversättning. Både La Vanguardia och El Periódico **utkommer på båda språken med hjälp av maskinell översättning**, vilket fungerar relativt väl mellan två närstående språk som spanska och katalanska.

Moring och Godenhjelm (2010) påpekar att till skillnad från de svenska språksområdena i Finland (med undantag av Åland) finns i Katalonien en fungerande marknad med medieutbud inom alla sektorer även på minoritetsspråket, och därtill upprätthålls ett omfattande public service-utbud på katalanska. Språklandskapet är tvåspråkigt och det finns mycket språköverskridande mediebruk inom den katalanska språkgruppen, på samma sätt som bland svenskspråkiga i södra Finland, men olik svenskspråkiga i Österbotten, tyskspråkiga i Sydtyrolen eller ungrare i Rumänien och Slovakien.

Moring och Godenhjelm gör även en annan intressant notering. I motsats till de spanska aktörer som har haft omfattande konflikter mellan public service-medier och tidningar signalerar de katalanska medieaktörerna inte att det skulle förekomma illojal konkurrens mellan public service-sektorn och de privata medier som utkommer på katalanska. Detta trots att public service på regional nivå, i motsats till läget i Finland, även får reklaminkomster. Denna attityd tyder på att **stödet till språket anses viktigare än enbart affärsintressen**, och reklamintäkterna anses viktiga för att upprätthålla ett kvalitativt högtstående utbud på katalanska. Detta är intressant med tanke på vikten av att upprätthålla lika hög kvalitet som majoritetsspråksmedier för att medieutbudet ska kunna konkurrera. Det är också intressant med tanke på svenskfinland där public service-bolaget Svenska Yle är den överlägset största aktören. Därför **kunde Svenska Yle samarbeta med de privata aktörerna tidningshusen på ett generöst sätt, t. ex. genom att förse ett stöd till SPT.**¹⁶⁶

Den enda tidningen på baskiska tvingas stänga - unikt i EU

Tidningen Berria, som grundades år 2003 som uppföljare till tidningen Egunkaria Berria, är den enda helt baskiskspråkiga dagstidningen i världen. Upplagan är 25 000 exemplar och tidningen ges ut alla dagar förutom på måndagar.

Chefredaktör Marcelo Otamendi säger att **en del av det baskiska språkets normaliseringsprocess var att erbjuda en dagstidning på språket**. Om de som lärt sig språket inte får öva det kan de inte upprätthålla kunskaperna, resonerar Otamendi.

”Det fanns en statlig baskisk TV-kanal och radio på baskiska, men en dagstidning saknades”. Otamendi ser en tidning som en större utmaning än TV för ett **relativt sent standardiserat språk** som baskiskan, eftersom många journalister är bra i TV eller etern, men sämre på att skriva.¹⁶⁷

Berrias målsättning är att vara heltäckande och också erbjuda internationella nyheter, allt ifrån de olympiska spelen till politiska val på olika håll i världen. ”Vi täcker alla världshändelser, för vi är den enda tidningen som gör det på baskiska”, säger Otamendi.

Det faktum att så gott som alla som talar baskiska också kan spanska gör det enligt Otamendi **svårt att hitta annonsörer**. Berria har finansiella problem, men man klarar sig tack vare trogna prenumeranter och många individuella finansärer, det som på engelska kallas **crowdfunding**. Berria satsar också stort på internet. Webben har en betydelse för baskiskans status som språk, enligt Otamendi.

Den **första tidningen på baskiska Egunkaria stängdes** efter att en domstol dömt tidningen för att samarbeta med terroristorganisationen ETA. Otamendi säger att det saknades bevis men ändå stängdes tidningen och **10 medarbetare arresterades**. De hölls arresterade i fem dagar utan kontakt till omvärlden. Sex av tio hävdar att de utsattes för tortyr. Otamendi själv släpptes efter fem dagar mot borgen. Rätten friade alla 10 i brist på bevis, men tidningen Egunkaria stängdes.

Ingen av de tio har fått upprättelse eller kompensation av spanska staten för tiden de satt fängslade. Otamendi tog fallet till Europeiska domstolen för

mänskliga rättigheter, vann och tilldelades ett skadestånd, men varken spanska staten eller polisen har bett om ursäkt för händelserna. Händelsen visar att en medlemsstat i princip får göra vad som helst utan att EU kan ingrip. **EU understryker att politiken både vad gäller medier och språk hör till medlemsstaternas exklusiva behörighet.** Berria är politiskt oberoende och mottar driftsstöd från den baskiska regeringen.

Kort sammandrag och lärdomar

Det rumänska tidningslandskapet är förmodligen det som mest liknar det finlandssvenska. Antagligen för att både ungrarna i Rumänien och de svensk-språkiga i Finland hör till de större minoriteterna i Europa, men de är inte geografiskt koncentrerade utan utspridda över ett stort område. De regionala skillnaderna är också stora. I Rumänien motsvarar det ungerska Szeklerlandet svenska Österbotten. Här är ungrarna i majoritet, men endast 40 procent av den ungerska befolkningen bor i det här området. Precis som i södra Finland är ungrarna i minoritet i resten av Rumänien, framförallt i större urbana centra. Det gör att annonsörerna i till exempel huvudstadsregionen i Finland och i de större städerna i Transylvanien inte uppfattar minoriteten som ett eget segment, vilket märkbart minskar möjligheterna till reklamintäkter.

Det som räddat de lokala ungerska tidningarna är en relativt enspråkig ungersk befolkning, fokuseringen på lokala nyheter och nyheter som rör den ungerska minoriteten och inte tas upp av rumänska medier. En lojal läsarkrets, som fortfarande föredrar papperstidningen räddar finansieringen. Det samma gäller baskiska Berria, papperstidningen står för den största delen av annonsintäkterna, men framförallt är man beroende av lojala prenumeranter och *crowdfunding*.

S4C och EITB är direkt avgörande för walesiskans och baskiskans överlevnad som språk. I Wales saknas en tidning på walesiska och den baskiska tidningen

Berrias läsarkrets är begränsad, medan TV-stationerna når ut till hela minoriteten. TV-stationerna garanterar att walesare och basker får nyheter på modersmålet. Dessutom bidrar de till språkens normalisering och bidrar till att öka användningen av språket bland ungdomar.

Den ungerska minoriteten i Rumänien och den tyskspråkiga minoriteten i Italien följer också med grannländernas TV-kanaler på deras modersmål. De är lika viktiga för språkutvecklingen som Sveriges TV i Svenskfinland. Därför är det synd att EU-kommissionen inte tagit medborgarinitiativet Minority SafePacks krav om en ändring av det audiovisuella direktivet på allvar. En ändring skulle möjliggöra att man kan se grannländernas TV inom EU och undvika fenomenet geoblocking.

Ekonomiskt mervärde av flerspråkighet?

Det finns många fördelar med att vara flerspråkig. Studier visar att det för individen finns kommunikativa, sociala och kulturella fördelar med flerspråkighet. Forskning pekar också på kognitiva fördelar. Bland annat har man sett att flerspråkighet ökar hjärnans kapacitet och påverkar det kreativa tänkandet och den metaspråkliga förmågan. Man har också kunnat se att Alzheimer fördröjs med 4–6 år för flerspråkiga.¹⁶⁸ Det är lättare att få ett jobb, byta jobb, få meningsfulla arbetsuppgifter och en högre lön om man är flerspråkig.¹⁶⁹

Också för flera regioner har flerspråkigheten ett mervärde. Det är väl knappast en tillfällighet att tre av Spaniens fyra rikaste regioner mätt i BNP per capita är flerspråkiga. Huvudstaden Madrid är rikast, följt av Baskien, Navarra och Katalonien.¹⁷⁰ Italiens enda trespråkiga regioner Sydtyrolen och Aostadalen hade högst BNP per capita år 2018.¹⁷¹

Två av Europas rikaste länder är flerspråkiga: Schweiz med fyra officiella språk och Luxemburg med tre. **Enligt François Grin**, professor i nationalekonomi vid universitetet Genève, **står flerspråkigheten för 10 procent av Schweiz bruttonationalprodukt**. Det finns inga exakta siffror över hur mycket flerspråkigheten betyder för Luxemburgs ekonomi i reda pengar, men klart är att det rör sig om miljarder årligen.¹⁷² Enligt en undersökning bland 260 internationella företag uppfattas den flerspråkiga omgivningen som den tredje viktigaste orsaken till investeringar i landet. **Flerspråkigheten är lika viktig för internationella investerare som landets utvecklade IT- och kommunikationsinfrastruktur**. Den enda enskilda faktorn som ansågs viktigare ur investeringssynpunkt var det förmånliga skatteklimatet. Flerspråkigheten ansågs betydligt viktigare för investeringar än bland annat det geografiska läget, flyg, väg- och järnvägsförbindelser, logistiken och närheten till både nationella och europeiska beslutsfattare.

Enligt Carlo Kissen, på opinionsföretaget Quest, som gjort undersökningen använder 70 procent av företagen minst fyra språk för den interna kommunikationen och naturligtvis betydligt fler i kontakten med kunderna.¹⁷³ Också Pierre Gramegna, ordförande för Luxemburgs handelskammare, påpekade under ett möte i Luxemburg att **flerspråkigheten är en nödvändighet för ett litet och exportberoende land som Luxemburg**. Det faktum att två av de officiella språken talas på EUs största marknader Tyskland och Frankrike innebär en fördel för landet. Gramegna betonade att det är lättare att förstå kulturen om man talar landets språk. **Också universitetet i landet marknadsför man som trespråkigt** enligt rektor Rolf Tarrach.¹⁷⁴

Det ekonomiska mervärde som flerspråkigheten innebär för Luxemburg kunde utgöra ett lysande exempel för andra flerspråkiga eller tvåspråkiga länder, även om förhållandena är olika. Luxemburg är ett litet land där hela befolkningen och alla kommuner är officiellt trespråkiga, medan den tvåspråkiga befolkningen och de tvåspråkiga kommunerna i Finland främst är koncentrerade till kusten.

Vad den baskiska kulturens ekonomiska mervärde beträffar, påpekar Baskiens vice kulturminister Josean Muñoz att man bör skilja på det direkta mervärde som företagen inom kultursektorn genererar och det mervärde som kulturens pr-värde i förbättrad image för Baskien och det baskiska språket leder till. Kultursektorn står för 9,5 procent av alla företag och 8,5 procent av alla jobb i Baskien. **Kulturindustrins inverkan på Baskiens ekonomi är** med andra ord **betydande**. Kulturens inverkan på baskiskans image som ett modernt och trendigt språk är svårare att mäta.

Muñoz påpekar också att den baskiska kulturen har ett ekonomiskt mervärde när det gäller social sammanhållning. Med baskiska kulturvenemang kan regeringen bekräfta en del av befolkningen som annars skulle känna sig utsluten eller förbisedd. Kulturen behövs för att utveckla och stärka den baskiska identiteten. **Kulturen bidrar också till Baskiens brand**. Baskien har många pop- och rockgrupper som är kända utomlands, och likaså har teatern och filmen bidragit till att skapa bilden av ett kreativt och innovativt Baskien utomlands, säger Muñoz.¹⁷⁵

Baskiens undervisningsminister Patxi Bastarrika nämner en undersökning om baskiskans ekonomiska mervärde som visar att **baskiskan står för 6,3 procent av sysselsättningen i Baskien och bidrar med 4,2 procent till Baskiens BNP**. Vad räknar man då till baskiskan i sammanhanget? Man inkluderar fyra samhällssektorer, 1) språkindustrin (översättningstjänster och språkteknologier), 2) kulturindustrin i den mån den använder baskiska, 3) undervisningen i baskiska och 4) offentliga sektorn som erbjuder kultur- och språktjänster på baskiska. Som jämförelse kan nämnas att turismen står för 5,8 procent av Baskiens BNP, utbildningen för 5,5 procent, hälsovården för 8,8 procent och forskningen för 2,2 procent. Baskiska språket har med andra ord en betydande inverkan på Baskiens ekonomi.

Idag är Baskien den rikaste regionen i Spanien och är 26 procent rikare än EUs medeltal.¹⁷⁶ Arbetslösheten är nio procentenheter lägre än medeltalet i Spanien. Grannregionen Navarra är näst rikast. Enligt undervisningsminister Maria Solana Arana känner **en stor del av Navarras befolkning** ingen samhörighet med det baskiska språket och **ifrågasätter baskiskans ställning**. Därför är det enligt henne regeringens främsta uppgift att informera om baskiskans mervärde.¹⁷⁷ En stor utmaning för flera länder och regioner är hur man ska få näringslivet att använda minoritetsspråket i en större utsträckning. **Katalonien och Québec har infört lagstiftning som tvingar företagen att göra reklam på minoritetsspråket**. Andra regioner försöker övertala företagen med ekonomiska incitament.

På Irland finns det ingen lagstiftning överhuvudtaget gällande språkanvändningen i den privata sektorn. Företagen är inte förpliktade att ha information på iriska. Údarás na Gaeltachta försöker främja iriskan bland företag i Gaeltacht och det finns flera positiva exempel, bland annat ett företag som gör miljövänligt tvättmedel. Men på ett nationellt plan finns det varken strategier eller program för att främja iriskan i privata sektorn. I staden Galway har man lokalt försökt uppmuntra företag att använda mer iriska. Supermarketkedjan Tesco är ett exempel på ett företag som gjort ansträngningar för att betjäna på iriska och ha tvåspråkig skyltning i butikerna. Satsningen har också burit frukt i form av positiv feedback från kunder som talar iriska.¹⁷⁸

I Wales har det walesiska språket blivit viktigare i gatubilden enligt professor Colin Williams. Tidigare flyttade walesare till England och Amerika, men tack vare den ekonomiska utvecklingen stannar fler walesare i Wales och språket har också erövrat nya domäner. **Det handlar inte längre om enbart kultur utan om att få en högre lön om man talar walesiska**, enligt Williams.

Baskien är en föregångare inom språkindustrin, som är en snabbt växande bransch. Språkförhållandena i Baskien har bidragit till denna lukrativa näringsgren. Att språken baskiska och spanska är så olika sågs tidigare som försvårande omständigheter, men har på senare år blivit en inkomstkälla. Olikheterna i språken har lett till en marknad för **översättare, tolkar, språklärare och terminologer**. Kring dessa tjänster har man byggt upp en språkindustri och skapat takorganisationen Langune för att förbättra samarbetet och öka synergieffekterna mellan företagen i branschen. Langune omfattar idag över 500 företag och runt 500 frilansare, främst översättare och tolkar. Med en omsättning på 600 miljoner euro är Langune ett av världens största språkindustrikluster. **Över 5 000 personer jobbar i det baskiska språkindustriklustret**, alltifrån företag inom lexikografi, terminologi, översättning, tolkning och lokalisering till språkskolor, universitet och teknologicenter. I sammanhanget bör nämnas att **Baskien hör till Europas främsta vad gäller språkteknologier** som maskinöversättning.

Inom lokaliseringsbranschen **utvecklar baskerna produkter för amerikanska och japanska tillverkare av videospel**. Lokalisering är anpassning av produkter för att motsvara krav som ställs av en viss kultur eller marknad. I praktiken innebär det förutom översättning att man byter ut varunamn, symboler och färger som kan verka störande på andra marknader eller t ex att man ändrar valutan dollar till euro eller yen.¹⁷⁹ Langune bidrar också till internationaliseringen av baskiska företag och kompletterar kluster inom andra branscher. Langunes språktjänster bidrar också till att förbättra baskiska företags konkurrenskraft. Den **baskiska regeringen** har insett Langunes mervärde och **stöder därför språkklustret finansiellt**.¹⁸⁰

Kort sammandrag och lärdomar

Flerspråkigheten har många fördelar, för såväl individer och företag som för städer, regioner och länder. På det individuella planet gör språkkunskaper det lättare att byta jobb, få intressanta arbetsuppgifter och bli befördrad på jobbet. Flerspråkigheten bidrar till Baskiens och Luxemburgs bruttonationalprodukt. Man kan därför anta att tvåspråkigheten också bidrar till Finlands bruttonationalprodukt och välbefinnande.¹⁸¹

En utmaning för flera länder och regioner är hur man ska få näringslivet att använda minoritetsspråket i en större utsträckning. Katalonien och Québec har infört lagstiftning som tvingar företagen att göra reklam på minoritetsspråket. En sådan lagstiftning ökar säkert det regionala eller minoritetsspråkets synlighet i gatubilden, men frågan är om det inte har en negativ inverkan på regionernas ekonomi. I Katalonien har lagstiftningen bidragit till att ett stort antal företag flyttar huvudkontoret från Barcelona till Madrid. En liknande trend förekommer i Kanada där ett stort antal företag flyttat verksamheten från Montreal till Toronto.¹⁸²

På Irland finns det ingen lagstiftning gällande språkanvändningen i den privata sektorn. Företagen är inte förpliktade att ha information på iriska, men med olika incitament har man till exempel i staden Galway lyckats övertyga företag att använda iriska inom kundservice och i reklam. I Finland kunde vi ta lärdom av Irland. Vi borde utveckla strategier om hur vi kan övertala företag, som är verksamma i tvåspråkiga områden, att i större utsträckning använda svenska i kundservice och marknadsföring. Argumenten för att använda svenska måste ses ur företagets perspektiv, genom att understryka det ekonomiska mervärdet av svenska, som att erövra marknadsandelen eller det faktum att man kan köpa på vilket språk som helst men bara sälja på kundens.

Med språkförhållandena som påminner om de i Baskien, har Svenskfinland alla förutsättningar att bli ett säte för språkindustrin i Norden. Tvåspråkigheten bidrar till många framstående översättnings- och tolkningsföretag. Finlands universitet och högskolor har en högklassig språkundervisning. Tillsammans med det tekniska kunnandet i yrkeshögskolorna kunde man utveckla ett centrum för språkteknologier. Ett språkindustrikluster skulle vara till stor nytta för exportindustrin.

3. Sammanfattning och eventuella lärdomar

När det gäller språk – och framför allt språk i minoritetsställning – säger det sig självt att ingen praxis kan överföras från ett land till ett annat enligt en copy-paste-metod. Däremot kan det i de olika modellerna finnas element som vi kunde utveckla och anpassa till våra förhållanden.

Då vi ställer frågan vad finlandssvenskarna kan lära sig av andra minoriteter bör vi kanske först reflektera över hela språkpolitiken i stort. Vill vi att den begränsas till att bevaka våra lagstadgade språkliga rättigheter? Eller vill vi, som minoriteterna i till exempel Kanada och Västeuropa, gå ett steg längre och inte nöja oss med att försvara uppnådda rättigheter utan att gå in för aktivt att främja språket, att skjuta fram positionerna i likhet med det som i Storbritannien kallas språkplanering och i Spanien normalisering.

Den främsta orsaken till att andelen som talar katalanska, baskiska, galiciska, walesiska och tyska i Sydtyrolen ökar är att regionsregeringarna ägnar sig åt språkplanering. Det räcker inte med ”världens bästa språklagstiftning”. Om vi vill behålla Finland tvåspråkigt bör vi också aktivt främja det svenska språket inom framförallt utbildning och kultur. Utbildningen är avgörande för kunskaperna att tala svenska och kulturen för möjligheterna och framförallt viljan att göra det.

Av de länder som ovan jämförs är kanske Irland mest likt Finland. På Irland är iriskan officiellt språk vid sidan av engelskan. Men i Gaeltachtområdena är iriska det enda officiella språket. De svenskspråkiga områdena i Finland kan knappast göras till administrativa områden med svenska som huvudspråk. Däremot kunde Gaeltachtområdenas språkplanering, något modifierad, vara en modell för de tvåspråkiga områdena i Finland. Social- och hälsovårdsreformen i Finland

ger för första gången regionala välfärdsområden omfattande befogenheter inom ansvaret för social- och hälsovård. Välfärdsområdena skulle också överta de nuvarande landskapsförbundens och en del av den statliga regionalförvaltningens uppgifter. För första gången får Finland ett landskap med egna behörigheter och med svenskspråkig majoritet på fastlandet.

I Belgien har man på grund av svårigheterna med att dra en geografisk språkgräns i stället utvecklat en hybridmodell, med tre geografiskt betingade regioner som existerar parallellt med tre språkgemenskaper baserade på individernas modersmål. Språkgemenskaperna ansvarar för utbildning, kultur och till en del för hälsovården. Systemet gör att människor som bor i samma område, till och med i samma hushåll, kan rösta i olika valkretsar och höra till olika skol- och sjukvårdsdistrikt.

Ett system med språkgemenskaper i Finland är knappast relevant, även om det är intressant att leka med tanken på vad en total autonomi beträffande skola, kultur och vård kunde innebära för Finlands svenskspråkiga befolkning. Däremot är det inte alls omöjligt att införa valkretsar enligt språk i Europaval. Finland kunde bestå av två valkretsar i stället för en. En finskspråkig för dem som väljer att skriva sig som finskspråkiga och en svenskspråkig för dem som vid mantalsskrivningen kryssat för svenska på frågan om modersmål.

I diskussionen om det svenska språket i Finland ställs ofta territoriell autonomi och ett officiellt tvåspråkigt land mot varandra. I Schweiz och Kanada ser vi däremot att det inte finns något motsatsförhållande mellan det faktum att de olika språken har klart definierade områden och att länderna har flera jämbördiga nationalspråk. Tvärtom garanterar territorialprincipen att alla språken förblir starka.

Det finns inte heller något motsatsförhållande i att ha flera jämbördiga nationalspråk och aktivt främja det mindre av dessa. I Kanada förekommer en positiv

särbehandling av franskan, i Belgien främjar man det tyska språket, i Schweiz gynnas italienskan och rätoromanskan, på Irland främjar man iriskan och i Luxemburg luxemburgiskan - detta trots språkens jämbördiga ställning enligt författningen. I Finland kunde man på motsvarande sätt främja svenskan. Också Nationalspraksstrategin från 2012 omnämner en sådan positiv särbehandling; ”för att nationalspråken, finskan och svenskan, ska vara genuint likvärdiga krävs det i vissa fall särskilda arrangemang för att trygga den mindre språkgruppens språkliga rättigheter”.

Eftersom de demografiska utmaningarna är en ödesfråga för Finlands svenska befolkning är också målet med vår undersökning att komma med förslag om hur dessa utmaningar kunde övervinnas. Men det är också en fråga om att kunna verkställa och implementera de väldigt långtgående rättigheter som garanteras i både grundlagen och språklagen.

För att kunna få den service på svenska, som man enligt språklagen är berättigad till, måste vi försöka ta vara på det intresse som bland många finskspråkiga finns för att lära sig svenska. Vi måste också sträva efter att svara på den stora efterfrågan på svenska språkbadsplatser i enspråkigt finska familjer.

De flesta minoriteter föredrar egna skolor, där alla ämnen undervisas på minoritetsspråket. På många håll blir sådana skolor i praktiken tvåspråkiga i den bemärkelsen att eleverna ofta talar majoritetsspråket hemma, medan undervisningen i skolan sker på minoritetsspråket. I Katalonien är till exempel skolspråket katalanska i alla skolor, trots att endast drygt trettio procent av Kataloniens befolkning har katalanska som modersmål. Men det är det som är poängen. Eftersom spanska dominerar hemma, på gatan och i medier bör skolspråket vara katalanska för att barnen ska bli tvåspråkiga.

Man kunde också tänka sig att språkvalet i skolorna bygger på frivillighet som i Baskien. I Baskien kan föräldrarna välja barnen skolspråk. En överväl-

digande majoritet av de spanskspråkiga föräldrarna väljer att sätta sina barn i skolor där alla ämnen undervisas på baskiska. På motsvarande sätt kommer två tredjedelar av barnen i de walesiska skolorna från enspråkigt engelska hem. Målsättningen är att 40 procent av alla elever ska gå i walesisk skola, trots att den walesiskspråkiga befolkningen fortfarande endast uppgår till cirka 20 procent. De iriska språkbadsskolorna för barn från enspråkigt engelskspråkiga hem är också populärare än de iriska skolor som är avsedda för den iriskspråkiga befolkningen. En liknande tendens kan skönjas i Kanada där de franskspråkiga språkbadsskolorna är så populära att de inte kan ta emot alla elever.

I Bryssel bygger man fler nederländska skolor och i Wales och Baskien startas fler skolor med walesiska respektive baskiska som undervisningsspråk för att mätta efterfrågan från föräldrar som talar majoritetsspråket. Finskspråkiga elever som är i svenskspråkigt språkbad har i genomsnitt något bättre kunskaper i modersmålet än barn som går i en finskspråkig skola, och de uppnår så gott som samma språkliga nivå i svenska som svenskspråkiga elever. De svenska språkbadsklasserna i finska skolor är populära.

Utbudet på svenskspråkiga skolor är långt ifrån tillräckligt för att svara på efterfrågan. Därför kunde man sträva efter att öka resurserna för de svenska skolorna i städerna och på språköarna de skulle kunna svara mot intresset bland finskspråkiga familjer för undervisning i alla ämnen på svenska. Nya svenska skolor kunde etableras på helfinska orter. Språkbad och språkduschar kan vara viktiga verktyg i utvecklandet av språkkunskaperna. Samtidigt kan stereotypier och fördomar, som hos både svensk- och finskspråkiga existerar mot den andra språkgruppen, minska då kontaktytorna breddas.

Studier visar på en strid flyttningsström från Svenskfinland till Sverige. Andra minoriteter i Europa tampas med liknande problem. Den tyskspråkiga minoriteten i Sydtyrolen i Italien förlorar unga förmågor till grannländerna Österrike och

Tyskland, där de kan tala sitt modersmål tyska överallt. Vad har då Sydtyrolen gjort för att locka tillbaka invandrarna? Jo, bland annat har man målmedvetet arbetat för ett ömsesidigt erkännande av examina i Österrike och Italien och slutit avtal som möjliggör studier i italiensk juridik på tyska i Innsbruck. Det har gjort att de flesta sydtyrolare som studerat juridik i Österrike återvänder till Italien. Man försöker aktivt informera om jobberbjudanden i Sydtyrolen och uppmuntrar företag i Sydtyrolen att aktivt värva studerande i slutfasen av studierna och att erbjuda dem arbetspraktik som motsvarar utbildningen. Incitament för återvändande akademiker är bland annat upp till elva års skattefrihet och räntefria bostadslån inom ramen för det italienska statliga återflyttningsprogrammet Rientro cervelli. I mån av möjlighet bistår man med t.o.m. med att skaffa bostäder till ett rimligt pris.

Finland kunde arbeta för ett utökat ömsesidigt erkännande av examina i Finland och Sverige. Man kunde aktivt informera finlandssvenskar i utlandet om jobberbjudanden i Svenskfinland och uppmuntra finländska företag att värva i Sverige bosatta finländska studerande, som befinner sig i slutskedet av sina studier, att återvända till Finland.¹⁸³ Man kunde också grunda ett välkomstcentrum som fungerar som arbetsförmedling för återvändande finlandssvenskar. I mån av möjlighet kunde man också locka med ekonomiska incitament, samt stödja undervisning i finska för svenskspråkiga som återvänder.

I Finland minskar den arbetsföra befolkningen. Därför behövs arbetsrelaterad invandring för att höja sysselsättningsgraden. Ett annat land med låg nativitet och en åldrande befolkning är tvåspråkiga Kanada. För att kunna övertyga den engelskspråkiga majoriteten om att franska bör förbli ett jämbördigt nationalspråk på federal nivå, är det viktigt att franska talas i hela landet och att språket är tillräckligt starkt i alla delstater. Därför försöker Kanada med invandringspolitikerna stärka franskan i delstater där franskan är svag eller närmast obefintlig. Med fördelaktiga poängsystem försöker man uppmuntra franskspråkig invandring och man värvar också aktivt invandrare i franskspråkiga länder.

Finland kunde slå två flugor i en smäll och med olika incitament värva invandrare som talar svenska, för att höja sysselsättningsgraden men också för att bevara landet tvåspråkigt. Kunskaper i svenska kunde ses som en fördel för invandrare som ansöker om uppehålls- eller arbetstillstånd. En del av invandrarna med somalisk bakgrund har kommit till Finland via Sverige. Deras kunskaper i svenska bör uppmuntras och tas till vara, inte minst på stora tvåspråkiga orter som i Helsingfors, Esbo och Vasa.

På Irland, i Wales, Katalonien och Baskien kommer invandrarna i kontakt med minoritetsspråken genom att de går i skola på minoritetsspråket. Man har också strategier för hur man ska integrera vuxna invandrare på minoritetsspråket eller åtminstone lära dem minoritetsspråket. I Bryssel har man strategier för hur invandrarna skall lära sin nederländska, det mindre av Bryssels två officiella språk.

Ingen importerad invandringsmodell kan direkt tillämpas på finländska förhållanden, men vi kunde studera de olika modellerna på Irland, i Wales, i Katalonien och i Baskien och på basis av dem skraddarsy en modell för hur invandrare kunde integreras på svenska i Finland och hur detta kunde marknadsföras till invandrare. Det görs redan mycket för att underlätta en integration på svenska, bland annat av Luckan integration och av enskilda kommuner. Detta arbete bör vidareutvecklas. Tredje sektorn har visserligen gjort mycket men myndigheterna har inte aktivt erbjudit långsiktiga möjligheter för svensk integration. Fortfarande finns det kommuner med svensk majoritet såsom Vörå och Raseborg som integrerar enbart på finska.¹⁸⁴ Det att invandrare integreras på svenska utesluter inte att de också lär sig finska. Nyfinländarna borde upplysas om fördelarna med att kunna båda nationalspråken.

Behörighetsvillkoret för en statlig anställning som kräver högskoleexamen vid tvåspråkiga myndigheter är utmärkta kunskaper i majoritetens språk. Det betyder oftast utmärkta kunskaper i finska och nöjaktiga kunskaper i svenska. Utmärkta

kunskaper i finska är en utmaning för många enspråkigt svenska finländare. Tjänar dessa språkrav sitt syfte då det råder brist på svenskspråkiga inom statsförvaltningen? Kraven kan indirekt leda till att Svenskfinland dräneras på förmågor.

Den tyskspråkiga minoriteten i Sydtyrolen i Italien har tidigare haft samma problem. Man har förlorat välutbildat folk till grannländerna Österrike och Tyskland, där de kan tala sitt modersmål tyska överallt. I Sydtyrolen har man i stället för språkrav för alla tjänster infört ett system där de anställdas modersmål i offentliga sektorn står i proportion till de tre språkgruppernas storlek i provinsen. Systemet garanterar en rättvis fördelning av de offentliga tjänsterna mellan språkgrupperna. Den stora fördelen med systemet är att alla inte behöver vara trespråkiga; i stället kan olika anställda betjäna olika språkgrupper. Modellen är lyckad för att den undviker att skrämja bort annars kunniga tjänstemän med bristande språkkunskaper. Möjligtvis kunde man också i Finland utreda hur språkraven kunde luckras upp utan att man tummar på medborgarnas rätt till service på sitt modersmål. Språkkunskaper är viktiga men de får inte bli ett självändamål, som gör att man går miste om förmågor på olika områden.

Kultur har framförallt att göra med möjligheter att använda minoritetsspråket. Kulturen är också väsentlig för ett språks status. Allt färre barn växer upp i familjer där båda föräldrarna talar minoritetsspråket. I många familjer dominerar majoritetsspråket. Ungdomar som är tvåspråkiga ser inte automatiskt något egenvärde i minoritetsspråket. Skolspråket är viktigt, men barn använder inte språket utanför skolan, inte ens på rasterna, om inte viljan finns.

En stor utmaning för många minoriteter är att skapa miljöer där ungdomar kan och vill använda språket utanför skolan. Viljan, särskilt bland ungdomar, att använda ett språk är långt beroende av språkets image. Det gäller i högsta grad också svenskan i Finland, i princip lär sig alla språket i skolan, men endast en

bråkdel av de finskspråkiga och inte nödvändigtvis heller alla svenskspråkiga väljer att använda svenska utanför skolan.

Svenskfinland kunde ta lärdom av hur man på Irland, i Wales, Baskien, Katalonien eller i Sydtyrolen med idrott och popmusik lyckats göra minoritetsspråket mera attraktivt. En stor del av ungdomarna i städerna, inte bara i huvudstadsregionen, är i hög grad tvåspråkiga. Det gäller att ge dem möjligheter att använda svenska, men också att göra språket attraktivt så att de väljer att tala det.

I Katalonien, Baskien och Wales använder man idrotts- och popstjärnor som förebilder för språket. Sådana förebilder finns redan, artister, idrottsstjärnor och andra kändisar både svensk- och finskspråkiga som berättar vad det svenska språket har betytt för dem. Även projekt som stöder kommunikation över språkgränsen, så som Svenska kulturfondens ”Hallå”, behövs för att uppmuntra till användningen av det andra språket.

Den andra stora utmaningen är att övertala majoriteten att lära sig språket och om de redan talar språket är utmaningen att få dem att vilja använda det. I det sammanhanget är festivaler och evenemang på minoritetsspråket riktade till majoriteten viktiga. De bidrar till att överkomma fördomar, bygga broar över språkgränsen och skapa goodwill för minoriteten. Festivaler som Féile na Gealaí på Irland och Eisteddfodd i Wales bidrar till att skapa en aktiv och positiv bild av minoriteten hos majoritetsbefolkningen. Ungdomsmusikaler i Sydtyrolen, film i Baskien, en dokusåpa i Wales är andra exempel på satsningar som bidrar till att förbättra minoritetsspråkets image i majoritetens ögon.

Evenemang som riktar sig till majoriteten har bidragit till att skapa en mer positiv bild av minoriteten i regioner som Wales, Baskien, Katalonien och Sydtyrolen. Svenska kulturfonden och andra stiftelser kunde gärna fortsätta att

finansiera framgångsrika evenemang, med målsättningen att på ett trevligt sätt sälja det svenska språket till en ofta oförstående majoritet. Samtidigt kan stereotyper och fördomar som finns hos både svensk- och finskspråkiga gentemot den andra språkgruppen överbryggas då kontaktytorna ökar. I sammanhanget har också "Språkambassadörerna"¹⁸⁵ en viktig uppgift. Eftersom Finland är ett av Europas mest digitaliserade samhällen är det också viktigt att satsa på virtuella evenemang och plattformar för finskspråkiga ungdomar och påverka deras inställning till det svenska språket.

Teatrar i Sydtyrolen och Friesland är viktiga för kulturen på minoritetsspråket, men framförallt viktiga för språkanvändningen och för att bredda språket och göra det rikare. I Friesland är sommarteatrarna också viktiga för att erbjuda fritidsaktiviteter för ungdomar och skapa en frisisk identitet och ett intresse för språket och kulturen. Vi har många bra teatrar som verkar på svenska på flera orter i Finland. Det är viktigt att deras verksamhet stöds så att de kan fortsätta.

När det gäller medier på minoritetsspråk är det kanske de många olika lokala ungerska dagstidningarna i Transsylvanien som mest liknar det finlandssvenska mediefältet. Den svenskspråkiga befolkningen i Finland är liksom den ungerska befolkningen i Rumänien utspridd på ett stort geografiskt område och de geografiska förutsättningarna inverkar på medielandskapet. De finlandssvenska tidningshusen kunde bekanta sig med hur de små lokala ungerska dagstidningarna i Rumänien lyckas överleva trots minskade annonsintäkter och ett väldigt långt beroende av pappersupplagan. Också den baskiska tidningen Berria är nästan helt och hållet beroende av papparstidning och en lojal läsarkrets.

Baskiens språkindustri omsätter 600 miljoner euro årligen och är ett av världens största språkindustrikluster. Över 5 000 personer jobbar i det baskiska språkindustriklustret, alltifrån företag inom lexikografi, terminologi, översättning, tolkning och lokalisering till språkskolor, universitet och teknologicerter.

Baskien hör också till Europas främsta vad gäller språkteknologier som maskinöversättning. Den baskiska regeringen har insett språkindustriklustrets mervärde och stöder det finansiellt. Med språkförhållanden som påminner om dem i Baskien, har de tvåspråkiga områdena i Finland alla förutsättningar att bli ett säte för språkindustrin i Norden. Ett språkindustrikluster skulle vara till stor nytta för exportindustrin.

Finland står inför ett vägval. Vi kan liksom minoriteterna i västra Europa aktivt främja svenskan med språkplanering eller också följa en central- eller östeuropeisk modell där man inte anstränger sig för att få andelen som talar språket att öka, utan närmast fokuserar på att slå vakt om de rättigheter man redan har. I den här studien har vi bekantat oss med både lyckade och mindre lyckade initiativ på olika håll i Europa och Kanada. Vi har sett att språk, även om de befinner sig i minoritetsställning, har en stor potential både för individen och för landet i stort. Därför bör diskussionen om Finlands tvåspråkighet och hur den bäst kan tryggas fortsätta och nya lösningar hela tiden vädras.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Tryckta källor

- Allardt, Erik & Starck, Christian**, 1981. *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Stockholm.
- Barbour, Stephen**. 2002. 'Britain and Ireland: The Varying Significance of Language for Nationalism'. I Barbour, Stephen/Carmichael, Cathie (red.) *Language and Nationalism in Europe*. Oxford.
- Bricker, Darrel & Ibbitson, John**, 2014. *The Big Shift – The Seismic Change in Canadian, Politics, Business, and Culture and What It Means for Our Future*, Toronto: Harper Collins.
- Cisilino, William**, 2001. *La Tutela delle minoranze linguistiche*. Consorzio Univesitario del Friuli.
- Conversi, Daniele**, 1996. *The Basques, the Catalans and Spain*. Rome
- Davis, John**, 2007, *A History of Wales*. Cardiff.
- Deborsu, Christophe**, 2011, *Dag Vlaanderen, Hoe waalen echt leven en denken*. Gent
- Encuesta Sociolinguística IV 2006
- Fifth Sociolinguistic survey*, the Basque Country 2011
- Fraser, Graham & Boileau, François**, 2014. *Time to act for the future of francophone communities redressing the immigration imbalance*. Ottawa
- Gafarot i Monjó, Marc** 2011. *La mort de Bélgica - la gradual emancipació de Flandes*. Barcelona.
- Giudiceandrea, Lucio & Mazza, Aldo** 2012. *Stare iniseme è un'arte – Vivere in Alto Adige/Südtirol*. Edizioni alphabeta Verlag.
- Grin, F. & Moring, T.**, 2002. *Support for minority languages in Europe*. EU-kommissionen.
- Horváth, István & Toró, Tibor**, 2019. 'Language Use, Language Policy and Language Rights'. In *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*,

red. Tomás Kiss, István Gergö Székely, Tibor Toró. Nandor Bárdi, István Horváth. Cham. Switzerland.

Häggman, Johan, "Språkens betydelse för Luxemburgs välstånd". Kolumn i Vasabladet

Lainio, Jarmo och Pesonen, Sari 2021. "Önskar att jag hade fått hjälp att lära min son finska" - Institutionen för slaviska och baltiska språk, finska, nederländska och tyska, www.su.se.

Lindell, Marina 2020, *Språkbarometern 2020*, Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2021:3

Lindholm, Johanna i samarbete med **Gestrin, Christina och Grönqvist, Linda och Mattsson, Emilia och Stoor, Torbjörn**, maj 2021. "Stödmaterial för beredningen av de tvåspråkiga välfärdsområdena".

Lopez, Tena Alfons, 2007 *Catalunya sota Espanya*, Barcelona

Mar-Molinero, Clare. 2002. The Iberian Peninsula: conflicting linguistic nationalism. I Stephen Barbour and Cathie Carmichael: *Languages and Nationalism in Europe*. Oxford.

Meinander, Henrik, 2016. *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*. Helsingfors: SLS.

Morgan, Kenneth O., 2002. *Rebirth of a Nation – A History of Modern Wales*. Oxford.

Moring, Tom & Godenhjelm, Sebastian. 2010. *Det sammanhållande kitteet – en studie av minoritetsmedier i Europa*. Magma-Studie 3. 2010.

Múgica, Matias 2014 "Lengua y Secesion. Política lingüística en el País Vasco", sid. 193–231 i *La Secesion de España. Bases para un debate desde el País Vasco*. Tecnos, Espania.

Nationalspråksstrategin 2012. Statsrådets kanslis publikationsserie 4/2012.

Núñez Astrain, Luís, 1997. *The Basques – Their Struggle for Independence*. Welsh Academic Press 1997.

Ó Cuiv, Eamon. 2009. 'Aire Gnothai Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta' i Stickel et al, *National, Regional and Minority Languages in Europe*. Frankfurt am Main.

Orioles, Vincenzo, 2003. *Le minoranze linguistiche – Profili sociolinguistici e quadro dei documenti di tutela*. Roma.

Papp, Attila Z., Márton, János, Székely och **Barna, Gergő**, 2019. 'Hungarian-Language Education: Legal Framework, Institutional Structure and Assessment of School Performances'. I T. Kiss et al: *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. London, Edinburgh, Bristol.

Saarela, Jan. 2021. *Finlandssvenskarna 2021. En statistisk rapport*. Åbo.

Scheltiens, Vincent 2017. *Met dank aan de over kant – Een politieke Geschiedenis van België*. Polis, Nederlands.

Sjövall, Mikael. 2019. Artikel i HBL 9.11. "Få tvåspråkiga kommuner satsar på svensk integration".

Statistics Canada, Canada, 2016. Census.

Steiniger, Rolf. 2003. *Sudtiro! – Vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Haymon Verlag.

Stenbäck, Pär. 2003. *Vision och verklighet. Handbok i överlevnad för Svenskfinland*. Helsingfors: Söderströms.

Stickel, Gerhard ed. 2009. *National, Regional and Minority Languages in Europe*. EFNIL. Duisburg.

Stickel Gerhard & Tamás Váradi eds. 2010. *Language, Languages and New Technologies – ICT in the Service of Languages*. Duisburg.

Survey of language use among the population Catalonia 2018, the Balearic Island 2014.

The Teaching workforce in the Flemish Community of Belgium. OECD Reviews of School Resources: Flemish Community of Belgium 2015.

Uppslagsverket Finland. Artikel Korsholmslän. Ekenäs 2005.

Vander Taelen, Luckas. 2011. *Brussel! De tijdboom tikt verder*. Bryssel.

Witte, Els, Craeybeckx, Jan &, Meynen, Alain 2009. *Political history of Belgium*. Brussels.

Otryckta källor

Inspelade intervjuer med:

Fernando Alana (Baskien, Spanien)
Bence Balázs (Rumänien)
Patxi Bastarrika (Baskien, Spanien)
Francois Boileau (Kanada)
Leo Camerlynck (Belgien)
Maria del Mar Vanrell (Universitat de les Illes Balears)
Rob Dunbar (Skottland)
Owen Evans (Wales)
Graham Fraser (Kanada)
Sven Gats (Belgien)
Elin Haf Jones (Wales)
Edir Kerekes (Rumänien)
Attila Lancz (Sklovakien)
Irene Larraza (Baskien, Spanien)
Nicoletta Maiolini (Schweiz)
Paula Melvin (Irland)
Josean Muoz (Baskien, Spanien)
Hannah Ni Dhoimhin (Irland)
Seán Ó Murchadha (Irland)
Gun Oker-Blom (Finland)
Ria Oosterop (Friesland, Nederländerna)
Boróka Parászka (Rumänien)
Magnus Perwanger (Sydtyrolen, Italien)
Meirion Prys Jones (Wales)
Maria Solano Arana (Navarra, Spanien)
Miquel Strubell (Katalonien, Spanien)
Arnold Tribus (Sydtyrolen, Italien)
Paul Videsott (Sydtyrolen, Italien)
John Walsh (Irland)

Elektroniska källor

Rai Südtirols hemsida <http://www.raisudtirol.rai.it/de/wirstellen.php>

Rundfunkanstalt Südtirols hemsida, <https://www.ras.bz.it/en/>

YLE puheenjohtajatentti TV1 27.5.2021.<https://areena.yoe.fi/1-50759264>.

https://www.stat.fi/til/vaerak/2020/vaerak_2020_2021-03-31_tau_002_sv.html

<https://emn.ie/useful-statistics/migration-and-migrant-population-statistics-in-eu-28/>

<https://magma.fi/wp-content/uploads/2019/06/95.pdf>

<https://udaras.ie/en/our-language-the-gaeltacht/>

<http://www.pohjanmaalukuina.fi/befolkning/befolkningsstruktur>

<https://ca.wikipedia.org/wiki/Catal%C3%A0>

Noter

- 1 Det finns ingen vetenskaplig ranking av språks rättsliga ställning i olika länder. EU undviker också en sådan jämförelse eftersom språkpolitiken hör till medlemsstaternas exklusiva behörighet, men framför allt för att det i praktiken skulle vara omöjligt. I vissa länder är språkpolitiken en statlig behörighet i andra en regional eller till och med kommunal behörighet. Också för samma språk i samma land kan försvaret eller främjandet av ett minoritetsspråk vara helt olika.
- 2 Nationalspråksstrategin 2012, s. 7
- 3 Ibid., s. 14
- 4 Språkbarometern 202, s 24
- 5 Se https://www.stat.fi/til/vaerak/2020/vaerak_2020_2021-03-31_tau_002_sv.html.
- 6 Jan Saarela, Finlandssvenskarna 2021- en statistisk rapport. s. 14
- 7 Stenbäck 2003, s.13
- 8 Se https://www.stat.fi/til/vaerak/2020/vaerak_2020_2021-03-31_tau_002_sv.html och Jan Saarela, Finlandssvenskarna 2021- en statistisk rapport. s. 14.
- 9 Se <https://emn.ie/useful-statistics/migration-and-migrant-population-statistics-in-eu-28/>.
- 10 Se <http://magma.fi/wp-content/uploads/2019/06/95.pdf>.
- 11 Rådgivare för Baskiens justitie, social och arbetsminister Joseba Azkarraga 2001–2004, Trentino-Sydtyrolens vice regeringschef Martha Stocker och katalanska DIPLOCATs Brysselkontor 2015.
- 12 Intervju med Nicoletta Mariolini.
- 13 Bricker and Ibbitson, 2014.
- 14 Witte, Craeybeck, Meynes 2000, Political history of Belgium, s. 258.
- 15 Barbou, Stephen.2002 *Britain and Ireland: The varying significance of language for nationalism*, s.37.
- 16 Ó Cuiv, Eamon i Stickel et al, TD 2009, s. 13.
- 17 Se <https://udas.ie/en/our-language-the-gaeltacht/>.
- 18 Barbou, Stephen.2002 *Britain and Ireland: The varying significance of language for nationalism*, s.38.
- 19 Se Údarás na Gaeltachtas hemsidor.
- 20 Intervju med Hannah Ní Dhoimhín, 20.4.2021.
- 21 Intervju med John Walsh, 28.4.2021.
- 22 Se Údarás na Gaeltachtas hemsidor.

- 23 Stenbäck, 2003
- 24 Se <https://kommuntorget.fi/ekonomi/sa-sjuncker-de-tvasprakiga-kommunernas-skattesatser-om-vardreformen-gennomfors>.
- 25 Se <https://kommuntorget.fi/social-och-halsovord/varldandskapen-blir-valfardsomraden-i-vardreformen/>.
- 26 Se <http://www.pohjanmaalukuina.fi/befolkning/befolkningsstruktur>. Andelen svenskspråkiga i svenskspråkiga i landskapet Österbotten var år 2020 (före enspråkigt finska Storkyro valde att lämna landskapet) 50,7 %, de finskspråkiga 41,9 % och 7,5 % talade övriga språk. Flertalet av andelen som talar övriga språk integreras på svenska. Närpes är den kommun med störst andel som talar övriga språk, 17,2 % år 2020. Laihela den enda enspråkigt finska kommunen efter Storkyros utträde första januari 2021, är också den kommun där andelen övriga språk är minst, d.v.s. 1,7 %.
- 27 <https://ca.wikipedia.org/wiki/Catal%C3%A0>
- 28 López Tena, Alfons, Catalunya sota Espanya 2007, s. 170
- 29 Fifth Sociolinguistic survey (The Basque Country) 2011, intervju med Patxi Bastarrika samt IV Encuesta Sociolingüística 2006.
- 30 Mar-Molinero, Clare, The Iberian Peninsula: conflicting linguistic nationalism i Stephen Barbour and Cathie Carmichael. *Languages and Nationalism in Europe*, s. 94
- 31 Múgica Matías, Lengua y Secesión. Política lingüística en el País Vasco 2014 s. 193–231 La Secesión de España. Bases para un debate desde el País Vasco.
- 32 Steiniger, Rolf 2003, *Südtirol - Vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. s. 96–97. Minskningen av andelen italienare år 1981 kom som en chock för Sydtyrolens italienska befolkning och röster höjdes för att grunda ett italienskt folkparti i still med Südtiroler Volkspartei för att främja italienskan i Sydtyrolen och få ett slut på eftergifterna till provinsens tyskspråkiga befolkning. Det nyfascistiska Movimento Sociale Italiano fick vind i seglen av "rädslan för en förtyskning" och gjorde sitt hittills bästa val i Sydtyrolen i kommunalvalet 1985 med 22,6 % av rösterna.
- 33 Meinander, s. 104.
- 34 Deboursu, 2011, s. 28 och Gafarot i Monjó, 2011.
- 35 Se <https://fi.wikipedia.org/wiki/Helsinki#V%C3%A4st%C3%B6>. I Finland finns det flera kommuner, där andelen som talar främmande språk som modersmål var högre än i Helsingfors år 2021, bland annat i Vanda uppgick andelen som talar främmande språk år 2021 till 18,9 % och i Närpes till 17,2%.
- 36 Se https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr2015_en.pdf , s 39; <https://bit.ly/3AjRpNI> samt <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/09/13/brusselsse-gemeenten-van-43-tot-90-procent-inwoners-van-buitenla/>.
- 37 Vander Taelen, Lucas. 2001. *Brussel!: De tijdbom tickt verder*.

- 38 Huis van het Nederlands är en organisation som främjar det nederländska språket i Bryssel bland annat med språkkurser och genom att upplysa folk om fördelarna med att kunna nederländska.
- 39 Intervju med Sven Gatz, 3.5.2021.
- 40 Fraser & Boileau 2014, s 7.
- 41 Bricker & Ibbitson 2014.
- 42 Då den senaste folkräkningen gjordes i Kanada.
- 43 T. ex. invånare som talar italienska eller tyska som modersmål men som kan franska, men det gäller inte invandrare med engelska som modersmål som också kan franska.
- 44 Se https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/transparency/committees/cimm-june-17-2020/francophone-immigration-outside-quebec.html?fbclid=IwAR2jc_JiSrp511XKGsjlwjrFIIX52gx0UEoaJi8AgL7UGqBKgVz1B9UJ_Y.
- 45 Statistics Canada, 2016 Census.
- 46 År 1967 införde Kanada ett poängsystem i valet av vissa kategorier av invandrare. När det gäller arbetskraftsinvandringen kan man få upp till 50 tilläggs-poäng för utmärkta kunskaper i franska. Det gäller inte bara för invandrare som har franska som modersmål utan också för invandrare som har franska som andra språk. Se även <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/express-entry/documents/language-requirements.html>.
- 47 Graham Fraser e-mail 12.4.2021.
- 48 Se https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/transparency/committees/cimm-june-17-2020/francophone-immigration-outside-quebec.html?fbclid=IwAR2jc_JiSrp511XKGsjlwjrFIIX52gx0UEoaJi8AgL7UGqBKgVz1B9UJ_Y.
- 49 Ibid.
- 50 Ibid.
- 51 Intervju med Graham Fraser 14.4.2021
- 52 Fraser & Boileau 2014, s. 24 samt intervju med Francois Boileau, 16.4.2021.
- 53 Intervju med Graham Fraser 14.4.2021.
- 54 Fraser & Boileau 2014, s.18.
- 55 Intervju med Graham Fraser 14.4.2021.
- 56 Ibid.
- 57 Intervju med Paula Melvin 29.4.2021.
- 58 Intervju med Seán Ó Murchadha 29.4.2021.
- 59 Se <https://gov.wales/welsh-language-data-annual-population-survey-2020>.
- 60 Intervju med Rob Dunbar.

- 61 Barbou, Stephen. 2002 *Britain and Ireland: The varying significance of language for nationalism*, s.42
- 62 Det gäller både invandrare från utlandet samt inflyttade briter från andra delar av Storbritannien.
- 63 Intervju med Maria del Mar Vanrell, professor vid Universitat de les Illes Balears.
- 64 Se <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-12/cymraeg-2050-welsh-language-strategy.pdf>.
- 65 Brain Drain – Brain Gain: Wie attraktiv ist Südtirols Arbeitsmarkt?
- 66 Ibid., s. 9
- 67 Ibid., s. 10–12.
- 68 "Moving to a bilingual country", en opinionsundersökning av Magma i samarbete med Helsinki Times, 2020.
- 69 "Skolor har en betydande roll i att skydda och främja minoritetsspråk". Utbildningsstyrelsen 30.9.2019. <https://www.oph.fi/sv/nyheter/2019/skolor-har-en-betydande-roll-i-att-skydda-och-framja-minoritetssprak>.
- 70 Grin & Moring 15.5.2002, s. 102.
- 71 Intervju med Leo Camerlynck, 27.4.2021.
- 72 Hans yrkestitel (som han själv väljer att titulera sig) är "fd språkrör för Bryssels lokaltrafik MIVB/STIB".
- 73 Intervju med Sven Gatz, 3.5.2021.
- 74 The teaching workforce in the Flemish Community of Belgium. OECD Reviews of School Resources: Flemish Community of Belgium 2015.
- 75 Intervju med Sven Gatz, 3.5.2021.
- 76 Intervju med Leo Camerlynck, 27.4.2021.
- 77 Intervju med Francois Boileau 16.4.2021.
- 78 Intervju med John Walsh, 28.4.2021.
- 79 Morgan, Kenneth O, 2002. *Rebirth of a nation – A history of modern Wales*. s. 359.
- 80 Mar-Molinero, Clare, 'The Iberian Peninsula: conflicting linguistic nationalism' i Stephen Barbour and Cathie Carmichael. *Languages and nationalism in Europe*, s. 94 och Conversi, Daniele, 1996, s. 173.
- 81 Conversi, Daniele, 1997
- 82 Nuñez Astrain, Luis, 1997
- 83 Se IV Encuesta Sociolingüística 2006, Fifth Sociolingüistic Survey 2011 samt intervju med Patxi Bastarrika.
- 84 Vice consejero på spanska.
- 85 Intervju med Patxi Bastarrika.
- 86 Intervju med Irene Larraza.

- 87 På spanska vice consejero.
- 88 Intervju med Maria Solano Arana.
- 89 Intervju med Miquel Strubell.
- 90 Ibid.
- 91 Giudiceandrea, Lucio och Mazza, Aldo, *Stare insieme è un'arte- Vivere in Alto Adige* 2012 Merano, s. 73–92.
- 92 Intervju med Paul Videsott, professor i ladiska språket och kulturen vid Universitet i Bolzano/Bozen 1.5.2021.
- 93 E-postkorrespondens med Paul Videsott 1.5.2021.
- 94 Papp, Márton, Székely och Barna 2019, s. 253.
- 95 Ibid. s. 255.
- 96 Papp och Márton, s. 2017.
- 97 Papp, Márton, Székely och Barna 2019, s. 261.
- 98 Ibid., s. 279–285, samt Intervju med Gun Oker-Blom, fd vd för svenska avdelningen vid utbildningsstyrelsen 6.8.2021.
- 99 Så är det förövrigt också i Kanada där de franskspråkiga skiver samma prov i engelska som de engelskspråkiga eleverna. Källa. Francois Boileau och Gun Oker-Blom.
- 100 Papp, Márton, Székely och Barna 2019, 280–282.
- 101 Áttila Lancz förolyckades i en bilolycka 16.4.2021.
- 102 Meinander 2016, s. 162–163.
- 103 Se <https://svenska.yle.fi/artikel/2017/05/04/attityderna-mot-flersprakighet-alltmer-tillatande>.
- 104 Grin & Moring 2002, s. 80.
- 105 Ibid., s. 190.
- 106 Ibid., s. 140.
- 107 Nationalsspråksstrategin 2011.
- 108 Intervju med Meirion Prys Jones, Patxi Bastarrika och John Walsh.
- 109 Intervju med Petra Palkio 12.9.2021, samt Jarmo Lainio och Sari Pesonen, 2021. "Önskar att jag hade fått hjälp att lära min son finska"- Institutionen för slaviska och baltiska språk, finska, nederländska och tyska- su.se.
- 110 Pelota mano är en bansport som spelas med en boll som slås med handen. Spelplanens är, som i squash, omgiven av väggar.
- 111 Intervju med Ria Oosterop, aktiv i frisiska sommartearar.
- 112 Intervju med Hannah ní Dhoimhín 20.4.2021.
- 113 Nationalsspråksstrategin 2011, s. 28.
- 114 Intervju med Hannah ní Dhoimhín 20.4.2021.

- 115 Vilket också är Welsh regerings främsta mål vad språkplanering beträffar "To increase language use among young people".
- 116 Se https://es.wikipedia.org/wiki/Nafarroa_Oinez och <https://es.wikipedia.org/wiki/Kilometroak>.
- 117 Grin & Moring 2002, s. 146.
- 118 Intervju med Hannah Ní Dhoimhín 20.4.2021.
- 119 Intervju med John Walsh, 28.4.2021 och med Hannah Ní Dhoimhín 20.4.2021.
- 120 Horvath et al, 2019.
- 121 Ibid.
- 122 Horvath, 2019.
- 123 The office of plenipotentiary for minorities.
- 124 Språkbarometern 2020, s. 125.
- 125 Intervju med Hannah Ní Dhoimhín 20.4.2021 och med John Walsh 28.4.2021.
- 126 Intervju med John Walsh 28.4.2021.
- 127 Papp Kincses, 2011.
- 128 Intervju med Attila Lancz, juridisk rådgivare för Slovakienungarna.
- 129 Intervju med John Walsh 28.4.2021.
- 130 Intervju med Hannah ní Dhoimhín 20.4.2021.
- 131 Se https://www.iaith.cymru/uploads/general-uploads/welsh_speakers_experiences_of_health_and_social_care.pdf.
- 132 Szabó, 2017.
- 133 Intervju med Áttila Lancz.
- 134 Survey of language use among the population Catalonia 2018, the Balearic Islands 2014.
- 135 Hälsobarometern i Katalonien, 2018.
- 136 Meinander, s 307.
- 137 Språkbarometern 2020, s. 108.
- 138 Ibid. s. 115
- 139 Allardt and Starck, 1981.
- 140 Grin & Moring 2002, s. 117.
- 141 Ramlag 482/99 om språkliga minoriteter. Se även Cisilino, William 2001, *La tutela delle minoranze linguistiche*.
- 142 Intervju med Markus Perwanger. Se även Crides Vincenzo 2003, *Le minoranze linguistiche Profili sociolinguistici e quadro dei documenti di tutela*, s.93–95.
- 143 Rai Südtirols webbplats <http://www.raisudtirol.rai.it/de/wirstellen.php>.
- 144 Moring och Godenhjelm 2010, s. 68

- 145 Intervju med Markus Perwanger.
- 146 Tidigare har man bara kunnat se Sveriges TV i Österbotten och på Åland. Idag kan man också genom olika TV-abbonemang se Sveriges TV i Nyland och Åboland.
- 147 Rundfunkanstalt Südtirols hemsida, <https://www.ras.bz.it/en/>.
- 148 Ebner och Rautz, 2005.
- 149 Se <http://www.midas-press.org/>.
- 150 Se https://de.wikipedia.org/wiki/Neue_S%C3%BCdtiroler_Tageszeitung „Aufgrund ihrer kontroversen und polarisierenden Berichterstattung wurde die Zeitung schon mehrmals in Gerichtsprozesse verwickelt“.
- 151 Intervju med Arnold Tribus.
- 152 Mohácsék, 2009.
- 153 Tamás Kiss, 2019, s. 324–325.
- 154 Kiss et al. 2019.
- 155 Intervju med Edit Kerekes.
- 156 Intervju med Bence Balázs.
- 157 Intervju med Edit Kerekes och med Intervju med Bence Balázs.
- 158 Tamás Kiss 2019, s. 329–331
- 159 Översätter i betydelse att de återger de rumänska nyheterna på ungerska.
- 160 Intervju med Boróka Parászka.
- 161 Intervju med Attila Lancz.
- 162 Davies John, 2007. *A History of Wales*. s. 656.
- 163 Intervju med Owen Evans.
- 164 Intervju med Elin Haf Jones.
- 165 Intervju med Owen Evans.
- 166 Intervju med Tom Moring 22.9.2021.
- 167 Intervju med Marcelo Otamendi.
- 168 Se <https://www.sciencedaily.com/releases/2010/11/101108161226.htm> och <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21060095/>.
- 169 Johan Häggman’s speech in the European Parliament, “Regional languages in the policies of the European Union and its Member States”. Se också <https://www.slideshare.net/enriccalvet/study-on-the-contribution-of-multilingualism-to-creativity>.
- 170 Se https://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_communities_of_Spain.
- 171 Se https://en.wikipedia.org/wiki/Regions_of_Italy.
- 172 Kolumn i VBL: Språkens betydelse för Luxemburgs välstånd
- 173 Konferens om fördelarna med flerspråkighet i Luxemburg i November 2011.
- 174 Ibid.

- 175 Intervju med Josean Muñoz.
- 176 Intervju med Patxi Bastarrika.
- 177 Intervju med Maria Solano Arana.
- 178 Intervju med Hannah ní Dhoimhín 20.4.2021.
- 179 Intervju med Fernando Alana.
- 180 Intervju med Fernando Alana och med Patxi Bastarrika.
- 181 Jag har inte lyckats hitta någon siffra på hur mycket det svenska språket bidrar till Finlands BNP, men det går enligt nationalekonomerna François Grin, Michele Gazzola och Bengt-Arne Wickström att räkna ut.
- 182 Bricker & Ibbitson 2014, s. 47–68.
- 183 Detta görs i viss utsträckning redan av Finlandsinstitutet i Stockholm.
- 184 Sjövall, Mikael. Artikel i HBL 9.11.2019 ”Få tvåspråkiga kommuner satsar på svensk integration”. <https://www.hbl.fi/artikel/fa-tvasprakiga-kommuner-satsar-pa-svensk-integration/>.
- 185 Se <https://www.kielilahettilaat.fi/sv/om-oss/>.

magma